

INTRODUCTIO
 IN TOMUM TERTIUM
 SCRIPTORUM
 BRUNSVICENSIA
 ILLUSTRANTIUM.

I. Chronicon Principum Brunsvicensium Rhythmicum antiquum, versibus Saxonice scriptum, ex MSto.

Autor Anonymus hujus Libri floruit tempore *Alberti I. seu Magni Ducis Brunsvicensis*, cujus etiam mortem in fine operis deplorat, filiosque tres *Henricum, Albertum & Wilhelmum* ad paternarum virtutum æmulationem hortatur. Albertum autem obiisse ait anno Domini MCC LXXIX. Opus suum ita incipit:

*Dit is ein Kroneke suberlich
 Van den Vorsten van Brunswich.*

Itaque in animo habuit Principum Brunsvicensium res tradere. Et videtur in *Alberti gratiam*, ejusque impulsu hæc scripsisse proœm. v. 47. seqq. Innuit enim se ejus genus tradere, cujus causa hæc scribat, eumque jam defunctum esse. Secutus est aliud horum Principum Chronicon Latinum, ut videtur, & in prosa scriptum. Ita enim ait c. 15. vers. 1. 2.

Nun merket, wat uns de Forrste scrift
 [Goblerus legit: der Forsten scrift]
 Van Brunswik orkonde gift.

& c. 20. v. 77.

Van Brunswik der Forsten scrift
 Dissler rede uns orkonde gift.

Quæ duo loca comparando, expungenda videtur nota (a) pag. 27. ubi cap. 15. legitur *Fornste Schrifst*, quasi remotissima vel prima, cum legi possit *Forrste*, quod magis accedit ad locum c. 20, & lectionem Gobleri, ut utrobique intelligatur *Chronicon Principum Brunsvicensium*, quod ex Codice MS. recensitum edidimus. Et passim autor poematis se refert ad scripturas & libros. Ita cap. 3. v. 35. 36. citat nescio quod *scriptum vel opus de Angaria*. Et cap. 25. v. 68. item cap. 45. vers. III. citat *litteras* id est *Scripturam Martiniani* cujusdam de expeditione Romana *Lotbarii Saxonis* (quem *Tertium* vocat c. 26. v. 55.) *de expeditione Henrici VI. Imperatoris in Apuliam*: ubi *Martini Poloni* quoddam exemplar præ oculis habuisse verisimile est, quæ variè interpolata extare constat. Ut adeo diligentia autori non defuisse videatur. Et habuit, quibus hodie caremus. Idem opus, sed rhythmicis, ad dialectum superiorum Germanorum, aut mediam potius, qualis Thuringorum est, accommodatis, habuit *Justinus Goblerus Goarinus*, Jurisconsultus & Ducum Brunsvicensium *Erici I. & II.* Consiliarius, ediditque anno Domini 1566. in folii, quam vocant, forma Francofurti apud Christiani Egenolffii hæredes, Ducibusque Erico & Julio dedicavit, cum ipse esset *Cancellarius Monasteriensis*. Sed quisquis dialectum mutavit, (Goblero utique antiquior) alicubi lapsus est, & vim verborum Saxonice non percepit. Commodum autem in manus meas incidit codex ejusdem Operis antiquus, etsi in fine imperfectus, in Bibliotheca Augusta Guelfebytana extans ipsâ Saxonice dialecto, ut olim apud Brunsvicenses in usu erat; qua autorem scripsisse consentaneum est. Placuit autem oppositis columnis utramque dare recensionem, tam ex codice nostro sumtam, quam Goblerianam; quia innumeris locis altera alteram explicat, nonnullis & supplet. Sæpius autem no-

ster

ster codex Goblerianum explicat quam ab eo explicatur. Sed sæpius Goblerianus nostrum supplet quam ex eo suppletur. Habuit adhuc aliam recensioem *Henricus Meibomius* avus; inde enim quædam loca citat, quæ nostris quidem respondent, sed non nihil tamen habent diversitatis. Ea suis locis notavimus; posteri ejus, hunc codicem penes se extare, aut aliquam ejus apud se notitiam superesse, negant. Habet passim scriptor, quæ alibi non leguntur, quædam fabulosa, sed alia non spernenda. Fabulosum est, (ex. gr.) quod, nescio unde? scribit, Witikindum Ducem ante baptismum dictum fuisse *Nickbeim*, sed in baptismo *Witikindi* nomen accepisse, prologo vers. 110. juncto capite 3. vers. 33. Illud solidius est & majoris momenti, quod ex antiquo Chronico Gandeshemensi deperdito nos disertè docet, patrem *Ludolfi* celeberrimi Ducis, dissimulatum pene omnibus Scriptoribus, fuisse *Brunonem* Principem; eumque uxorem de genere Witikindi duxisse, unde natus sit *Ludolfus*. Verba expendi merentur. Cap. 5. v. 33. seqq.

Van Gandersheim uns de Kroneke segt,
Wo dat disse Hertoge gar gerecht
Hertogen *Wedekindes Kunne*
Ein Forste sint den lif gewonne,
De was *Brun* genant.
Ok deit se uns mer bekant,
Dat van dissem *Brun* worde geboren
Ein hoger Herr uterkoren,
Ludolf der Forste was genant
Hertoge ut Sassenlant.

Videtur aliquid corruptum esse in versu: *Wo dat disse Hertoge gar gerecht*, etsi nihil id in sensu, quem diximus, mutet. Gobleriana recensio hunc versum melius habet, sed cætera minus bene:

Van Gandersheim uns die Chronick sagt,
Wie das von dises Herren gemagt
Hertogen *Weidekindes komme*
Ein Furst sein den lieb gewunne,
Der was *Bruno* genant, &c.

Kunne Saxonibus est genus, sed maxime foeminiuum; hinc Kunkel-lehn fetida foemina. Autori nostro *Kunne*, item *gekunne* est genus, proæm. vers. 59. c. 13. v. 62. c. 28. v. 25. sed hic speciatim videtur *Kunne* esse filia, uti cap. 8 vers. 34 in hoc eodem poemate *Kunt* est filius. At communi Germaniæ dialecto, *Kind*, tam filium quam filiam significat. Porro *Magen*, *Magt*, *gemaght* est propinquitas. Hinc *Schwertmagen*, *Spillmagen*, id est agnati, cognati tantum. Ultramque recensioem conjungendo sic ferè lego:

Van Gandersheim uns de Kroneke segt,
Wo dat van disses Herren gemagt,
Hertogen *Wedekindes Kunne* &c.

Ita sensus hic prodit: Gandeshemensis nobis Chronica refert, quod de hujus Dynastæ familia, Ducis (nempe) *Witikindi*, filiam Princeps quidam amaverit, qui dicebatur *Bruno*; & ab hoc Brunone fuerit genitus Egregius Princeps, qui *Ludolfus* dictus est, Saxonicae terræ Dux. Nam paulo ante dixerat vers. 25. 26. 27, & nomen seu gloriam mansisse *Witikindi*, & ex ejus semine tot Principes prodiisse. Nec refert, quod *segt* & *gemagt* non perfectè homœoteleuta sunt; nam talia passim occurrunt: ut eodem capite respondent *tit* & *gift*, vers. 3. 4 & *begraven*, *haben*, v. 11. 12. Corrigenda ergo nota (a) pag. 9. ubi verba autoris ita accipiuntur, quasi ipse *Bruno* fuerit ex genere *Witikindi*. Multa alia in hoc libro utilia, neque alibi temerè invenienda, extant, quæ Historiam Brunsvicensis vicinamque illustrant, & lector peritus facilè deprehendet. Cap. 64 vers. 79 Goblerus dedit *Bomebove*, sed legendum *Bornhovede*, qui fuit locus prælii, in quo Otto Dux Brunsvicensis Primus, (vulgo Puer) captus est. In notis

etiam quædam adhuc corrigenda sunt. pag. 14 (b) & pag. 18 (a) *git* non significat: dicit, sed dat, *geit, gibt*, pag. 17. (a) in nota pone *verbowen*, ut in textu, non *verbeven*. p. 23 (b) arreste, leg. *arresté*. p. 48 (b) pro gener, ponatur *patruus*; id enim significat *Oebm* vel *Obm*. Nempe *Henricus* Dux Saxonie & Bavarie, sororem habuit, nuptam *Friderico Duci Suevia*, matrem *Friderici I.* Imperatoris. Ipse autem *Henricus* dictus *Catulus*, *Henrici Nigri* filius, ex *Hermanni Billingani* genere & *Brunonis* per matrem ortus, *Henricum Leonem* filium habuit; quæ versibus involuta à nostro autore hic traduntur. c. 42. v. 87 *Fugede* (Gobl. Fuget) intelligo *Fogt Ludolf*. Advocatus *Ludolfus de Dalem*.

II. Apographum Tabulæ vernaculæ, in Basilica S. Blasii Brunsvicensi suspensæ, de Rebus Ducum.

Nihil hic aliud dicendum occurrit, quam Annos & subinde dies etiam emortuales Principum Brunsvicensium, quædam etiam alia eorum memorabilia in hac Tabula notari, eamque vel eo nomine in temporibus posterioribus bene constituendis utilem fore: etsi fidem eam non habeat, quæ diplomatibus seu Tabulis publicorum instrumentorum tribui debet. Edidit jam eam V. Cl. *Joahimus Johannes Maderus* Rector *Schoninganus*. Sed cum minora Opuscula, quibus accessit, temporis tractu facile intercitant, in nostram Collectionem recipienda visa est.

III. Everhardi Presbyteri de Fundatione & incrementis Gandeshemensis Ecclesiæ versus Saxonici antiqui, ex MSto.

Chronicon est rhythmicum, lingua Saxonum scriptum, quod incipit à fundatione Gandeshemensis Ecclesiæ, & producit usque ad tempora *Henrici Sancti* Imperatoris, quibus ea maximè floruit, capitibus 41. Adjiciuntur in fine duo Catalogi; unus Imperatorum & Regum à tempore fundationis, à *Ludovico juniore* Rege Germaniæ & *Arnolfo* usque ad *Fridericum II*; alter Abbatissarum Gandeshemensium, inde ab *Haduvida* filia *Ludolfi Ducis*, usque ad *Mechtildem*, filiam *Burcharidi* Dynastæ de *Waltingerrot*, (quam *Bodo* malè facit ex Comitibus de *Woldenberg* ortam) quæ excusso jugo, quod *Hildesenses* Episcopi intentabant, ab *Innocentio IV.* obtinuit, ut per Cardinalem Legatum, Episcopum *Prænestinum*, consecraretur, quo scilicet tempore vixit autor. Ipse cap. 17 ait, se scribere annis 360 à fundatione elapsis, quam refert ad annum Domini 856, unde prodit annus Domini 1216: & librum de Latino in Teutonicum transtulisse. Verba ita habent:

Vor den Jaren waren vorgangen, dat is war,
Verdehalf hundert unde darover thein Jar,
Do düt Bokelin to Düde wart ghekart
Van einen Papen, de hüt Everhart.

Initio habet partem eorum, quæ in *Roswitæ* carmine etiam inveniuntur. Sed in universum sua sumit ex Chronico illius Ecclesiæ Latino antiquo, quod intercudit. Interim bene habet, quod saltem hæc versio superest. Ex ea colligi videtur, *Ludolfum* fuisse de genere *Witikindi* Ducis, (per matrem opinor) & *Ludolfi* patrem fuisse *Brunonem*; etsi autor ipse, vel interpres potius, Latina, quæ sequi voluit, non intellexisse & turbasse videatur. Perinde enim loquitur, ac si *Bruno* simul dictus fuerit *Ludolfus*, præter verisimilitudinem & illorum temporum morem. Sed *Brunonem* fuisse *Ludolfi* patrem, habet autor Chronici Brunsvicensium Ducum rhythmici; & quod notandum est, disertè ait, hoc à se ex Gandeshemensi Chronico esse sumtum. Et vel ideo nobis hic ejus interpres in pretio esse debet, cum nihil tale de *Ludolfi* origine inveniamus in alio autore paris vetustatis. Hoc Chronicon etiam vidit *Henricus Bodo*, & in Syntagmate suo Gandeshemensi citavit; ubi & quendam rhythmo de Ecclesiæ Gandeshemensi constructione scripsisse ait Teutonico, quando agit de Abbatissa *Sophia*, Secundi *Otonis* filia.

IV. Chro-

IV. Chronicon Luneburgicum, vernaculâ Saxonum inferiorum dialecto, ab initio Ducatus Luneburgici ad Annum Domini 1421. ex MSto.

Autor hujus operis, (cujus bina exemplaria Doctissimi Viri, *Pfeffingerus* & *Butnerus* procurarunt) fuit Anonymus, civis Luneburgicus, qui seculo XV. adulto scripsit; sed urbi suæ contra Dominos favens, & subinde, partim ex antiquitatis anterioris ignoratione, partim ex affectu, lapsus. Nam non multo ante, quam scriberet, urbs à Ducibus suis ad Principes alterius familiæ desciverat, ægreque post victoriam, prope *Winfam ad Alleræ ripam* reportatam, ad gratiam eorum imperiumque redierat, & diu superfuere reliquiæ simultatum. Itaque noster sibi hoc negotii datum credidit, ut Historiam rei gestæ scriberet, qua acta civium excusarentur. Et habuerunt illi faventem sibi *Carolus IV.* Imperatorem, Ducibus nostris parum æquum. Sed tandem melior causa prævaluit. Primum in eo errat autor noster, quod Brunsvicensem & Luneburgensem ditionem negat principatum fuisse, antequam à *Friderico II.* Cæsare in Ducatum erigeretur; & antea tantum partem Ducatus Saxonie fecisse arbitratur, eo deceptus, quod, qui hanc ditionem tenebat, simul Saxonie Dux erat. Sciendum est autem, Ditionem, quam dixi, non quidem fuisse Ducatum aut Marchiam, aut Comitatum, sed Principatum Allodiale seu proprium, donec *Otto*, *Henrici Leonis* ex filio *Wilhelmo* nepos, resignata in manus Imperatoris *Friderici II.* proprietate, territorium feudali lege, sed Ducatus honore ac juribus auctum, recepisset. Veterum sensu non tantum Duces, Marchiones, Comites Palatini, sed etiam potentes Comites, (quales Comites provinciales & quidam Burgravii,) & Domini etiam Allodiales insignis territorii, *Principum* nomine cohonestabantur. Et hoc sensu etiam *Episcopi Germanie* computabantur inter Principes, tanquam insignia territoria, ad Allodii olim modum, tenentes. Etsi enim regalia per investituram (seu traditionem repræsentativam) accipiebant ab Imperatoribus, & deberent etiam servitia militaria Imperio; non ideo tamen olim vasalli censebantur, sed *administratores* bonorum, quorum proprietas ad Ecclesiam spectabat, sub Imperatorum suprema potestate. Contigerat autem, ut *Henricus Welfus*, & filius ejus *Henricus Leo*, Duces Saxonie & Bajoarie, ex hæreditate majorum, suis aut parentum conjugii, ditiones acquirerent allodiales. Nam Brunsvicum *Ecbertus* Marchio, & filius ejus *Ecbertus Anticæsar*, tenebant allodii jure. Anticæsari sine liberis extincto, successit soror *Gertrudis*, nupta *Henrico* Principi, Northheimensis terræ Domino. Ita ditio, quam nunc *Gotttingensem* vocant, Brunsvicensi concrevit. Utamque obtinuit *Lotharius* Comes Supplingeburgensis, postea Dux Saxonie, & denique Imperator, ducta *Rixa*, *Henrici* & *Gertrudis* filia; quæ ipsi peperit *Gertrudem* conjugem *Henrici Welfi*, matrem *Henrici Leonis*. Ita *Henricus Leo* materno jure ditionis Brunsvicensis hereditatem crevit; Ducatus autem Saxonie, quem pater ejus *Henricus Welfus* beneficio foci Imperatoris vasallus tenebat, instar aliorum ejus temporis ducatum erat officium hæreditarium quodammodo, ad solos masculos descendens, nisi indigni aut inhabiles essent; ejusque autoritas, simul & jus directorii per totius Saxonie (ut sic loquar) circulum in pace, & jus Ducis militaris in bello dabat, ita, ut Dux Saxonie esset Gubernator natus Saxonum, Imperatoris vice. Tantoque officio annexæ erant insignes terræ (feudales utique, ut officium ipsum,) eæque pro bona parte inter Rhenum & Visurgim sitæ. Item *Henricus Welfus*, Leonis pater, præter dotales Brunsvicenses terras, habebat maternas Luneburgicas: quia filius erat *Wulfbildis*, Magno vel Magnone, ultimo Saxonum Billingane stirpis Duce, natæ. Familia autem Billingana, cum alias insignes terras, tum maximè Luneburgicam proprio jure possidebat. Cum ergo Imperator *Henricum Leonem* quæsito prætextu feudalibus regionibus exuisset, allodiales tamen, quas in Saxonie tenebat, pro bona parte ei reliquit; nominatim *Brunsvicum* & *Luneburgum* civitates, cum regionibus annexis. Defuncto *Henrico Leone* & *Ottone IV.* Imperatore ejus filio, *Henricus* Dux Saxonie & Comes Palatinus Rheni, major Leonis filius, *Brunsvigam* tenebat; natu mi-

nimus *Wilhelmus*, immaturè defunctus, Lüneburgum unico filio *Otoni*, adhuc puero, reliquerat. Defuncto Henrico Duce & Palatino, nullo filio relicto: filia, Bavaro & Badensi nupta, *Brunsvicum* jure hæreditario ad se pertinere ajebant, & jus suum Friderico II. Imperatori vendiderant: sed Otto non acquiescens, favore subditorum urbem obtinuit, tandemque cum Imperatore transegit, ita, ut ditio utraque (Brunsvicensis & Lüneburgensis) in posterum dignitatem Ducatus, sed cum feudi imperialis onere haberet. Inter Otonis filios pessimo exemplo divisa est ditio: *Albertus* Brunsvicensem regionem cum montanis, *Johannes* Lüneburgicam tenuit, quæ tunc *Hanoveram* usque extendebatur. *Johanni* filius *Otto* (vulgò *Strenuus*) & huic filius *Wilhelmus* successit, in quo linea *Johannis* mascula defecit. Sed *Albertus* *Ascanii* generis, Saxoniarum Dux, *Wilhelmi* filia *Elisabetâ* genitus, sibi successionis jus vindicabat. Et sane ipse *Wilhelmus* aliquando huc inclinaverat; & pactum, quo *Alberti* jus afferebatur, *Carolus IV.* Imperator confirmaverat, quasi filiarum propiores excluderent masculos remotiores; quo jure hodieque Magna Britannia & Hispaniarum regna uti censentur. Sed in Imperio magis receptum est, ut feuda etiam fœminina, (qualem Ducatum *Fridericus II.* fecerat,) tum demum ad fœminas irent, cum masculi omnes defecissent. Idque *Wilhelmo* ipsi, rectius edocto, tandem placuit. Itaque consilio procerum, mutata ante obitum sententiâ, ditiones suas familiæ servari justum piisque putavit; nec tantum filiam alteram *Ludovico*, filio *Magni Senioris*, Brunsvicensium Ducis, (*Alberto*, *Alberti* supradicti filio, nati) nuptum dedit, successionem promissa: sed & *Ludovico* defuncto, fratrem ejus *Magnum* juniorem, vulgò *Torquatium*, ad se vocavit, eique à subditis sacramenta dici jussit, quod etiam *Lüneburgenses* cives fecere; sibi tamen caventes, ne fortè aliquando Imperatoris mandatis inobedientes judicarentur. *Magnus* juvenis, extincto *Wilhelmo*, frena non nihil laxavit cupiditatibus, & visus est civitati gravis. Itaque cives, explorata Imperatoris voluntate, in secreta pacta cum *Alberto*, ejusque patruo *Wenceslao*, Saxoniarum Ducibus *Ascaniarum* gentis, conveniunt; subitoque Duci suo missis literis renuntiant, simul arcem urbi imminentem invadunt diruuntque; *S. Michaelis Monasterium* ex monte in urbem transferunt, Saxonicos Principes recipiunt ac dominos agnoscunt, iisque ad alias regionis partes occupandas auxilia præstant. Inde bellum cum *Magno* Duce, eoque cæso, cum filiis ejus diuturnum, interpositis pactis matrimoniiisque subinde suspensum; donec *Alberto* occiso, tandemque *prælio ad Winsam, Alleræ fluminis ad sitam*, commisso Anno Domini 1388. Brunsvicenses victoriam obtinere & urbs Lüneburgica Ducibus suis reconciliata est. Diu tamen superfuere similitates & querelæ.

V. Excerpta Chronici Hermanni Korneri ab Anno Domini 1371. ad A. D. 1435. ad urbem Lüneburgicam pertinentia, cum continuatione ad A. D. 1466. dialecto Saxonica ex MSto.

VI. Continuatio Chronici Hermanni Korneri ab A. D. 1435. ad A. D. 1438. ex MSto.

IN continuatione excerptorum circa A. D. 1438. agitur de antiqua & nobili familia *Viskuliorum*, in urbe Lüneburgica olim Patritiorum; & notatur, eo anno obiisse *Henricum Viskulium Consulem*, qui ob virtutem, in bello testatam apud Cellas, *miles* (seu *eques auratus*) ut tunc mos, à ductoribus creatus fuerit, eumque duos reliquisse filios, *Wilhelmum*, (qui secundis nuptiis duxerit *Wilhelmi* de *Samplede* filiam, cujus avunculus erat *Baldwinus, Abbas S. Michaelis*, postea *Archiepiscopus Bremensis*) ac *Nicolaum*, qui cum matre Beata describi curaverint *Doctore Hermanni Korneri* opus Chronicon, duobus constans voluminibus; uno ab initio mundi ad *Carolus M.*, altero à *Carolo M.* ad sua tempora. Codex habet ad 45 (nempe 1445.) sed puto legendum 35. nam in anno 1435. finit. Codex Kornerianus, qui Lüneburgi pariter ac qui *Helmestadii* habetur. Ad-

ditur,

ditur, descriptoris operam navasse *Tilemannum Roterhof*, & cœptum laborem prima die Veneris quadragesimæ anni 1445, die Sabbati ante S. Lucie absolutum. Hæc de continuatione *Excerptorum Kornerianorum*.

Ipsam continuationem *Korneriani Chronici* sumimus ex Manuscripto volumine chartaceo satis grandi in folii forma, extante in Bibliotheca Serenissimi Electoris Brunsvicensis. Chronicon est opus dialecto Saxonie inferioris scriptum, sed totum fere, ex Kornero passim contracto & in vernaculum sermonem translato, sumtum. Itaque tantum inde petivi continuationem, quæ in nostro Kornero non extat. Nam codex uterque Korneri, quo usus sum, (ut jam dictum est,) finit in anno 1435; qui annus cœptus magis apparet quam absolutus. Sed hunc absolvit vernaculus Chronicator, annosque 1436 & 1437. initiumque anni 1438. adjungit; quæ cum apud Kornerum Latinum non habeantur, cæteris vernaculis, quæ nunc publicamus, addere operæ pretium visum est. De Kornero quædam jam notavimus, cum Excerpta ejus loca, Helmolde & Arnolde ascripta, sed in his, quales habemus, non extantia, Tomo secundo num. XLVI. recensui.

VII. Fragmentum Chronici Bardevicensis ad A. D. 1441. ex MSto.

Hic erroneum esse suspicor, quod dicitur, Doctorem *Albertum Kranzium* in Bardevicensi Basilica esse sepultum. Nam Decanus fuit Hamburgensis, & Hamburgenses ejus monumentum ostendunt. Alia tamen non spernenda in hoc Fragmento habentur.

VIII. Narratio vetus de Ducis Magni, vulgo Torquati, fatis, lingua Saxonum vernaculâ, ex MSto.

Hæc narratio antiqua fatis, historiæ illorum temporum inserviet. In fine adjiciuntur versus aliquot Rhythmici, quos *Georgius*, ex Ducibus Brunsvicensibus Archiepiscopus Bremensis & Episcopus Verdensis, in *Magnum* hunc Ducem, atavum suum, scripsit.

IX. Notitia rei nummarie Luneburgicæ, Hamburgensis & Lubecensis ab A. D. 1325. ad A. D. 1525. ex MSto.

Quoniam magnæ sæpe difficultates occurrunt in explicandis veteribus contractibus, ubi de monetarum æstimatione agitur; operæ pretium visum est, hanc brevem notitiam conservari. Adjungi his potest *Tilemanni Frisi Speculum Monetale* editum, qui in his regionibus vixit, nec spernendam talium notitiam habuit; etsi multa adhuc in eo genere indaganda supersint.

X. Henricus Lange de Origine Belli Prælatorum Luneburgicæ, ex MSto.

Hunc libellum vernaculo sermone scripsit *Henricus Lange*, unus ex Consulibus urbis, claræ vir familiæ, quæ paulo ante *Verdensibus* Episcopum dederat, qui numeratur vigesimus nonus. Implicitus autor fuit turbis, quæ urbem insignem non mediocriter circa seculi decimi quinti medium afflixere. Res ita habet: Post Saxones *Ascanios ad Winsam Alleræ* victos, urbs Luneburgica sese Ducibus suis iterum submiserat. Sed cum durante bello magnum æs alienum conflasset, pecuniaque in defensionem urbis ipsorumque adeo bonorum salinariorum versa diceretur: postulabant cives, ut qui ex salinis redditus capiebant, pecuniam ad nomina publica expungenda conferrent. Magna pars bonorum salinariorum ad Ecclesias, Monasteria, vicinosque adeo Prælatos spectabat. Illi ægrè adduci poterant, ut onus subirent. Senatus post multos tractatus inutiles, sententiis nonnullorum Jureconsultorum confusus, tandem manu

rem agit, partemque redituum capit. Res in *Curiam Romanam* defertur, restitutio imperatur: cum non obtemperaretur, sententia *Nicolai V.* Senatus urbicus excommunicatur; Cives quoque excommunicati declarantur, nisi intra certum tempus Senatuum mutent. Ita partim metu sacri fulminis, partim artibus quorundam, ad gubernacula aspirantium, cives *veterem Senatum gradu dejiciunt*, novos substituunt, hisque sexaginta viros adjungunt. Cesit Senatus prior resignavitque die Clementis A. D. 1454. Depositis Senatoribus rerum personarumque incolumitas pacta erat; sed pactum male servatum est. Autor inter eos fuit, qui diu in custodia egere, tandemque bona redimere sunt coacti. Cæterum quis rei exitus fuerit, autor noster non habet. Sed aliunde constat, novos rectores neque peritiam neque fidem ad rempublicam gerendam attulisse, quæ desiderabatur: multas impensas fecisse stabiliendæ autoritati suæ, quibus ærarium magis gravabatur; loca etiam nonnulla, à vicinis potentibus urbi oppignorata, pecuniâ non redditâ restituisse, ut gratiam eorum captarent. Cumque paulatim oculi civium aperirentur, depulsâ superstitionis affectuumque nebulâ: novi rectores, male sibi metuentes, optimates vicinos subinde in urbem accersiebant, & cum iis capita conferebant. Unde cives metus subiit, posse consilia agitari perniciose libertati, quando turbones, nisi per calamitates publicas, de labyrintho exire non posse viderentur. Itaque tandem communi consensu *revocant veterem Senatum*, plerosque ex novo & sexaginta viris pellunt. Sed inde censuræ Ecclesiasticæ invalescebant. Videbantur bona excommunicatorum omnibus exposita. In vicinis urbibus, *Lubeca* præsertim & *Hamburgo* variabant sententiæ; sed potiores Lüneburgensium causam probabant. At *Wilhelmus* senior, Dux Brunsvicensis Welfebytanæ lineæ cum filio *Friderico*, occasione captatâ, rebus Lüneburgensium manus injicit; ditionem *Johannis Episcopi Verdensis* vastat. Episcopus diu id egerat, ut Prælati cum urbe æquis conditionibus paciscerentur; & nunc urbi favebat, censurasque Ecclesiasticas incurrisse videbatur. Etiam *Fridericus Dux Cellensis* Prælatorum rigorem non probabat. Itaque hujus quoque ditiones *Wilhelmus* invasit. Ei vicem reddit *Fridericus Cellensis*, adjuvante filio *Bernardo*, Episcopatus Hildeshemensis Administratore, & *Johanne* Episcopo Verdensi. Et cum Prælati *Wilhelmi Ducis* arma excivissent, prædia ipsorum rapinis hostium vicissim objiciebantur, & amicos etiam graves sentiebant: nec Romana fulmina ab armatis curabantur. Hæc acta circa annum 1458. Tandem ergo in *Regem Danie*, (qui tunc *Holfatiam* obtinebat) Episcoposque, *Swerinensem* & *Lubecensem*, tanquam in arbitros consensum est, gravi multâ in eos constitutâ, qui arbitrorum sententiæ stare nollent. Arbitri pro urbe hæcenus pronuntiaverunt, ut certa pars redituum, ex salinis per annos definitos detracta, exolvendo æri alieno urbis impenderetur. Ita magno utriusque partis damno res tandem composita est Anno Domini 1461.

XI. Oda Saxonica brevis, & carmen Saxonicum prolixius, quibus Bellum Hildeshemense Anni M D XIX. & seqq. vulgo *Stiftische Fehde*, à contemporaneis describitur, ex MSS.

Notissimum est in his oris bellum Hildeshemense, vulgò *Stiftische Fehde*, quod anno Domini 1519. exarsit inter Episcopum Hildeshensem *Johannem* ex Ducibus Lüneburgicis, cum *Henrico* Duce Brunsvicensi Cellis residente foederatum, ab una parte; & Duces Brunsvicenses alterius lineæ, quæ hodie extincta est, *Ericum* Calenbergium, & *Henricum*, Gvelfebytanum, ex *Henrico* *Erici* fratre natum, vulgò dictum *junioem*, ut à Cellensi distingueretur. Cellensem Historici *medium* vocant, nempe ut *Henrico* seniori patri, & *Henrico* juniori filio eum opponant, conjungentes inter se eos, qui eodem tempore non regnarunt. Sed diplomatum stylus *Henricum* *medium* ignorat. Vivente patre *Henrico* Gvelfebytano, hic senior, Cellensis junior appellabatur. Defuncto patre, filius Gvelfebytanus junioris, Cellensis *Henricus* senioris appellationem sumsit. Episcopo & Lüneburgico affuere *Johannes Comes de Schoenburg*, itemque *Comites*

Comites de Hoya, de Lippia, de Depholte & de Retberg. Auxilia etiam à Johannis fratre *Erico* Episcopo Monasteriensi, vel affuere vel sperabantur. Ducibus favebant fratres *Henrici junioris, Christophorus* Archiepiscopus Bremensis & Verdenfis, ac *Franciscus* Mindensis; *Comites* item *de Regenstein & Wunstorf*, ac Dynastæ *de Pleffe*. Affuere etiam auxilia à *Georgio* Duce Saxonæ, cujus sororem Catharinam *Ericus* in matrimonio habebat; & à *Philippo* Hassiæ Landgravio, etsi dissensione ex ineptis gregariorum militum conviciis ortâ, Hassi discesserint. Huic ergo bello tota penè Saxonia inferior Westfaliaque implicata est. Nobiles quidam, qui favore Ducum niti dicebantur, nonnullas arces Hildesemensis territorii oppignoratas tenebant, & pecuniâ oblatâ restituere tergiversabantur. Erant & inter duos Episcopos vicinos, *Johannem & Franciscum* controversiæ non magni momenti, quæ tamen ferocia utriusque, pro more temporum, in odia creverant. Sed occultiores causæ majorisque momenti latuisse feruntur. *Franciscus I.* Rex Galliæ, spei Imperii imminens, creditus est Episcopum *Johannem*, eique amicum Ducem, pecuniis sollicitasse, ut facilius in turbido Germaniæ piscaretur, & scissione, (ut sperabat) inter Electores factâ, haberet à suis partibus staturos. Vix *Maximilianus* Imperator initio anni (12. Januar.) obierat, cum Episcopus *Johannes* erupit, & nulla, ut tunc juris erat, belli denuntiatione præmissâ, primum Episcopi *Mindensis*, adhuc imparati, ditionem invasit, ferroque & igne grassatus, urbem *Mindam*, & arcem Episcopi *Petersbagam* sibi subjecit. Inde per Calenbergicam regionem iter reflectens, aliquot opida combussit. Duces collectis viribus contractisque auxiliis, vicem Episcopatu reddunt. *Fridericus* Dux Saxonæ & Princeps Elector, Vicarius Imperii, frustra pacem svadet. Tandem Ducibus Brunsvicensibus bellum in agrum Luneburgicum agnati Principis transferentibus, concurritur in latè patentibus ad *Soltaviam* campis, in vigilia festi, *Petro & Paulo* dicati; qua die etiam *Carolus V.* Francofurti electus est. Ibi cum pars equitatus expectata venire tardasset, Brunsvicenses magno prælio vincuntur; *Ericus* ipse Dux, & frater *Henrici junioris Wilhelmus* capiuntur. *Ericus* *Henrico* seniori seu *Cellensi* cessit; *Wilhelmus* *Hildesemensi* Episcopo *Johanni*: & *Ericus* quidem eodem anno, lytro soluto, dimissus est. *Carolus* Imperator pacem imperat; Episcopus non paret, nec capta loca Cæsari sequestro tradit. Itaque Cæsare in Brabantiam digressso, proscribitur IX. Cal. Aug. anni 1521; Ducibus executio banni demandatur. Ita arces & præfecturæ Episcopatus, aliæ post alias, vi vel deditioe capiuntur. Plerasque pignoris jure tenebant vicini nobiles, Episcopi turbonis fautores: ita & in ipsos incubuit malum. Sic per annos 1521. & 1522. pleraque ditionis, victoribus cessere. Tandem, intervenientibus amicis, Duces cum Capitulo Cathedralis Ecclesiæ & Senatu Hildeshemensi *Quedlinburgi* in vigilia Ascensionis anni 1523. transigunt, capta retinent; investituram deinde ab Imperatore obtinent. Episcopus ab omnibus desertus, tandem & Episcopatu cedit. Quædam in hoc bello acta autor carminis minutatim exponit, ut adeo compiendæ Historiæ nostræ profuturus videatur. Cum *Winzenburgensis* arcis obsidionem describit, quæ ad deditioem adacta est, cum ignis scintilla in pyrium arcis pulverem incidisset: alludit ad *Hodikonis demonis Winzeburgici* narratiunculam in vulgus notam, cumque pulveri ignem immisisse ait:

Hödeken hadde darmede syn spël,
He makede, dat dat Für in dat pulver fêl.

Narrant enim *Buntingius* aliique hujus notæ scriptores ex antiquioribus fabulatoribus, *Hermanno* novissimo Comite de *Winzenburg* cum uxore gravida occiso à ministeriali suo, cujus uxorem adulterio polluerat; genium quendam, *Hödeke* (id est, pileolum) dictum, arcis incolam, statim Episcopum Hildeshemensem *Bernhardum*, adhuc in lecto manè jacentem, occasionis capillatæ admonuisse: surge, inquit, ð tonse, & *Winzeburgum* vacuum cape. Huic carmini præmittendum visum est alterum tempore prius, quod etiam huic occasionem dedisse videtur, in quo Episcopales præana canunt, victoriâ in Soltavensibus campis partâ, quâ duo Duces Brunsvicenses capti sunt. Conversis ergo rebus, vicem ipsis redditam apparet.

XII. Fragmentum Chronici Hildeshemensis, vernaculo Saxonum sermone scripti, ex MSto.

EST in manibus Codex MS. recentior, historiam Hildeshemensium Episcoporum carmine complectens, sed dialecto Germanorum communi, finiens in exitu *Ernesti*, ex Bavariæ Ducibus Archiepiscopi Coloniensis ac Principis Electoris, Episcopi Hildeshemensis, qui A. D. 1612. obiit. Versus sunt, quales illa ferebant tempora. Primus enim *Martinus Opitius Silesius*, vir doctrina & ingenio summus, adulto sæculo decimo septimo, poësin Germanicam in suum decus asseruit, ut aliarum gentium nulli concedat. Hoc quidem opus edere nostri instituti non est, sed quia adscriptum ibidem reperimus fragmentum Hildeshemensis Chronici antiquioris, coëpti ante Evangelicam Reformationem, etsi in eam usque continuati; perire hoc, quicquid est, nolimus. Processit autor usque ad A. D. 1525. Alius deinde quædam adscripsit ab anno 1546. ad annum 1583. Denique alius novissime pauca adiecit, sed dialecto communi, (quæ magis magisque in his oris invaluit) pertinentia ad annos 1597. 1599. 1609. quæ cæteris adherere passus sumus.

XIII. Johannis Stadtweg Poppendikensis Chronicon, idioma te Saxonum vernaculo scriptum, ex MSto.

HOC Chronicon ex Archivo Civitatis Hildeshemensis, inclyti Senatus indulgentiâ, obtinuit mihi vir celeberrimus & scientia historiae pariter atque experientia artis Medicæ clarissimus, DN. *C. B. Bchrensus*. Extare ibi didici ex *Henrici Meibomii* avi citatis, Tr. de *Irminsula* pag. 6. Tomo tertio Operum, & in *Vindiciis Billinganis* pag. 40. qui illis in locis autoritate hujus scriptoris usus est. Omissis anterioribus expressimus tantum, quæ inde à Caroli M. avo habet. Ejus usus potissimus erit in postremis, quæ temporibus auctoris sunt viciniora. Brunsvicensium Principum res sæpe attingit. Finit in morte Alberti II. Auftriaci, Regis Romanorum.

XIV. Chronicon Brunsvicensium picturatum, dialecto Saxonica conscriptum, autore Conrado Bothone, cive Brunsvicensi.

HOC opus citari solet sub nomine *Chronici picturati*, quoniam plenum est figuris xyloglypticis more illius temporis, sed quarum magna pars inanis & inutilis est; unâ eademque, pro quovis prælio, pro quavis obsidione, pro quovis Imperatore, quovis Papa, quovis Episcopo, inserviente. Itaque selectas tantum retinimus, eas in primis, quæ ad veteres divinitates & ad insignia pertinent. Scriptum est dialecto Saxonica, quo nomine solet intelligi dialectus Saxonica inferioris, qualis maximè in terris Brunsvicensibus viget. Et ab homine Brunsvicensi conscriptum esse, vel ex eo constat, quod res ditionum Principumque Brunsvicensium præ aliis explicat; etsi etiam alia Saxonica, & subinde etiam extranea, prout res poscit, inserantur. Finit in anno Domini 1489, & prodiit Moguntiae sub titulo: *Cronecken der Sassen*, in folio minore, anno Domini 1492. ex officina typographica omnium prima, nempe *Petri Schöfferi*, qui *Johannis Fausti* inventoris fuit gener. Hac enim in fine leguntur: *Düsse Kronecke van Keyseren und anderen Fursten unde Steden der Sassen mit uren Wapen best geprent Peter Schoffer van Gernsheim in der eddelen Stadt Mencez, die ein Anefangk is der prentery, in deme Jare na Christi gebort dusent vierbundert LXXXII. uppe den seften dach des Merzen*. Opus hoc egregium, quod *Cranzius* in multis secutus est, quod *Pomarius* & *Dresserus* in communi Germanorum dialecto suo arbitrio mutatum, interpolatum & continuatum dederunt; cum vetus & sincera editio rara admodum facta esset; incudi reddimus dialecto sua, quale ab autore datum erat; suppletis, quæ resecta erant, restitutis, quæ mutata, omissis quæ inserta: cum interpolatores ex opere, hanc inferiorem potissimum spectante Saxoniam, chronicon univèrsale conficere sint conati; quorum labores non contemnimus, sed ab antiquioris auctoris genuino opere meritò secernimus. Bona autem fortuna Au-

toris nomen didicimus ex verbis, quæ ascripta sunt Exemplo, quod in Serenissimi Electoris Brunsvicensis Bibliotheca extat, & fuit olim in manibus *Johannis Kerkeneri* Officialis Brunsvicensis, qui ista sua manu secundæ paginæ, (quæ tituli est averfa,) inscripsit: *Illam Cronicam anno 1537. die Lune post Blasii, de pecunia ex testamento (Alberti) Lyffemman pie recordationis, à Johanne Bockbynder in Bruns. pro X. solidis novis & XVI. denar. Bruns. Ego Johannes Kerkener officialis emi, quæ ad librariam in Wernigerode debet pro posteris poni; quam CORD BOTHE civis Brunsvickensis, & patruus illorum civium, nomine de Bothen, in Wernigerode morantium, congeffit: & est impressa anno 1492. quo anno ego scolas in Halberstat B. Virginis frequentavi, civitasque Brunsvicensis per Ducem Hinricum fuit obsessa. Idem, qui hæc scripsit, alio loco, in foliis libro insertis, scribit, se officialem Brunsvicensem factum A. D. 1507. Est & folium eidem libro insertum, in quo idem Kerkenerus hæc notavit: Ego Johannes Kerkener istum librum feci renovari, pro quo quinque solidos Halberstadenses ex testamento Domini Alberti Lyffemman exposui, qui pie anno 1523. in Domino defunctus (est) multosque libros ad Bibliothecam, in Wernigerode noviter extructam, in suo testamento legavit: nec non sexcentos florenos in auro pro pauperibus in Wernigerode, & pro parte ad divinum cultum assignavit; cujus anima in sancta pace requiescat. Amen. Alio loco eundem Lyffemannum, ait, fuisse virum pi-um & doctum. Porro idem officialis brevem quandam continuationem addidit huic Chronico, quam typis adjicere, operæ pretium visum est.*

Hoc opus ut prodiit, magno statim applausu exceptum est, magnæque autoritatis habitum. *Albertus Cranzius* Decanus Hamburgensis in Metropoli & Vandalia, sed maximè in Saxonia eo usus est plurimis locis, & non pauca, in quibus autore nullo nititur, hinc sumta deprehendi; qualia sunt, quæ habet de *forma Irminsulæ & Deorum Saxoniorum*. Idem opus fundus deinde fuit ejus, quod dialecto Germanica communi, titulo: *Chronica der Sachsen und Nieder Sachsen* composuit *M. Johannes Pomarius*, antea parochus S. Petri in veteri urbe Magdeburgensi, & plurium per Saxoniam urbium Consulibus, Senatibus & civibus inscripsit, anno 1588. *Magdeburgi* in foliis, quam vocant, forma editum. Ibi non pauca omisit, quæ Pontificiam religionem sapiebant; alia suo modo judicioque emendavit, nec pauca adjecit; denique annales ad annum usque 1588. continuavit, totis pene centum annis adjectis. Cumque exemplaria mox distracta essent, *Matthæus Dresserus* Professor Liplienfis Pomarianum opus prælo reddidit anno 1596, & eo usque continuavit. De Pomariana editione atque versione *Henricus Meibomius* senior, judex harum rerum optimus, ita judicat in Chronico Riddageshusano non procul initio: *Chronicon Saxonicon Brunsvigæ olim, nescio à quo, vernacula lingua conscriptum, & Moguntia 1492. typis expressum est. Proximis annis Magdeburgi, ineptè & ineruditè versum, denuo prodiit. Schurzfleischius quoque, (quem nuper non mediocri Germaniæ & meliorum literarum jactura amisimus) in diss. de *Marchia Misnensi* §. I. annotat, verba Chronici à Pomario aliquando non ex mente autoris reddita fuisse.*

Cæterum multa sunt in hoc Chronico, quæ alibi non invenias, mista quidem fabulis, sed continentibus plurimum veri solidique. Exemplum dabo in origine Familiæ Brunsvicensium Principum, quæ nunc floret. Circa tempora resurgentium literarum & Reformationis Ecclesiæ, apud ipsos Duces Brunsvicenses & Ferrarienses origo communis ignorabatur. Norant Brunsvicenses Principes, majores suos ex *Suevia & Bavaria*, & fundatorem gentis in has superioris Germaniæ regiones ex Italia venisse: sed quamam ea fuisset Italiæ familia, unde originem duxisset, juxta cum ignarissimis sciebant. Nam veteres autores tantum dicere solebant, *Azonem*, patrem *Welfi* Ducis, fuisse *Marchionem Italarum vel Longobardia*; gentem locumque non exprimebant. Vicissim *Ferrarienses Duces* ignorabant, Brunsvicenses ejusdem stirpis esse; ut ex *Petro Sardo*, rerum Ferrariensium scriptore ante Pignam, intelligi potest. Tantum sciebant, quendam *Welfum*, filium Azonis, profectum in Germaniam, ibique factum Comitem. Sed ipsum natu minorem faciunt, & Comitatum ei, nescio quem attribuunt *Friburgensem*, ex veteribus qui-

busdam notiis corruptis aut male lectis: cum tamen Welfus esset primogenitus, factusque mox *Dux Bavariae*. Sed cum literarum lux resplenderet, admoniti sunt verae originis, idque *ex Aventino*, opinor, qui primus typis prodidit, Azonem, Guelfi Ducis patrem, fuisse gente *Estensem*. Quo intellecto, *Alfonfus Dux Ferrariae* Hieronymum Faletum, virum literis scriptisque clarum, in Germaniam ad Brunsvicenses usque Duces misit, & antiquae necessitudinis memoriam renovavit. At noster *Conradus Botho* aliquid veri velut per nebulam vidit ex vetustioribus quibusdam, qui hodie intercidere aut latent. Sic enim habet ad annum 987. *Greve Konnz van Beyerem nam des Marggreven Dochter van dem Berge Calym, undesynd des geslechtes der Marggbreven to Montou, de het Azem; de telde om dreyfone: De erste het Wolpy, de kreb wedder van den Keyser dat Hertochdom to Beyern. De ander son de het Borkart, de wart ein Bischof to Halverstat. De dridde son het Symon, de wart ein Bischof to Bremen.* Id est, Comes Cunzo de Bavaria duxit filiam Marchionis de Monte Calim, & sunt (isti Marchiones) de familia Marchionum de Montou (Mantua) ea appellabatur Azem, & peperit ei tres filios: primogenitus dicebatur Wolpy (Welfo) is recepit ab Imperatore Ducatum Bavariae. Alter filius appellabatur Borkartus, qui factus est Episcopus in Halberstat. Tertius erat Simon, qui factus est Episcopus in Brema. Hic ante omnia corrigendus est jocularis error autoris, qui nomina mariti & uxoris permutavit. Azo erat Maritus, & Cuniza (id est Cuni-gundis) erat uxor, filia Principis Bavarici: ex quo matrimonio natus Welfo, ab Imperatore Ducatum Bavariae non quidem recepit, (nam maternus avus & avunculus Principes quidem in Bavaria, sed non Bavariae Duces fuerunt) sed accepit; Ottoni Saxoni, gente Northemio, ipsius Welfonis focero, ademptum. Illud vero egregium est, in alio edito tunc autore aut noto non extans, patrem Welfi Ducis fuisse de Monte Calim. Est autem Calionis arx proxima oppido Atestino, & fuit de antiquo Estensium patrimonio. Itaque Annalista antiquus nondum editus habet, Azonem fuisse (Dynastam) de Castris Estim & Calim. Caterum quae de fratribus Welfonis, Burcardo Halberstadenfi Episcopo, & Simone Bremensi habet autor noster, falsa sunt, & nescio quo errore nata. Fece-re tamen, ut postea Estenses Historici ipseque Pigna, Albertum Archiepiscopum Bremensem (longè alia gente ortum) huc referrent. Nam nullus inter Bremenses Simon reperitur. Ad annum 943. Botho noster dixerat, Comitem Welfonem, filium Rodulphi de Bavaria, duxisse Adelbeidem filiam Comitis de inferiore Bada, (Svevicam intelligere videtur, ab Helvetica distinctam) & inde natum Conradum Comitem Bavariae; quae discutere non vacat.

Atque haud scio, an non & Conradus Botho in Chronico hoc nostro primus prodiderit anno supra citato 987; ex aliis haud dubiè haustum, sed quos ignoramus, à Cranzio autem repetitum & autoritate donatum; medios Principes Brunsvicenses, qui scilicet post Regnum vel Imperium, ad veteres Brunsvici Dominos in Henrico Aucupe, & Ottonibus delatum, Brunsvicensem urbem cum agro vicino tenuerunt, fuisse ex eadem cum Ottonibus stirpe. Henricum nempe, fratrem Ottonis Magni, Ducem Bavariae, praeter primogenitum Henricum, in Ducatu successorem, (Henrici Sancti Imperatoris patrem) habuisse filium Brunonem, cui data sit regio aliqua circa Brunsvicum, in qua sita Melverode, (*Melverode de hoghenwort*); postea Ludolfum Comitem, ejus filium, obtinuisse Tanquarderodam & Brunsvicum. Atque hinc tandem intelligo, quid sibi voluerit Monachus Hamerslebenensis in excerpto, priore Tomo num. 38. edito, qui Gregorium V. Pontificem ait natum in Melverode. Villa vel vicus est non procul Brunsvico, vix uno ab urbe lapide, Gvelfebytum tendentibus dexter. Ex Chronico autem Conradi Bothonis nostri picturato cognoscimus, extitisse autores olim, qui tradidere, Ottonis II. Imperatoris consobrinum habitasse tunc in dicto loco tanquam in Apannagio quodam; & quia putabant, Gregorium V. antea Brunonem, Ottonis III. cognatum, Saxonem fuisse: facilè sibi pervaserunt, eundem filium fuisse Brunonis, prope Brunsvic habitantis; adeoque natum in Melverode dixerunt, ut originem indicarent, perinde ac si ex Principibus Brunsvicensibus mediis ortum dixissent. Ex quo intelligas, Chronici picturati auto-

autorem in assignanda origine Principum Brunsvicensium mediorum non fuisse destitutum autoritate anteriorum. Etsi autem asseveratio ejus certa non sit, nondum tamen aliquid occurrit, unde certo refutari possit. Et sententia verisimilitudine non caret; tum quia *Brunsvicum* postea tenuere, Ottonianæ familiae patrimonium; tum quod Bruno ille Princeps, extincto Ottone III. ad regnum aspiravit, ut ex veteribus constat. Unde originis admodum illustris eum fuisse oportet. Et Brunonis ac Ludolfi familiaria nomina, etiam in Ottonum familia occurrunt. Denique *Ecbertus* gentis ultimus contra Henricum IV. surrexit Anticæsar.

Notabile etiam est, quod noster habet, Annalibus Francorum ignotum, sed ab antiquo poetâ, à *Reineccio* edito, etiam proditum; in Comitibus, ad Palatium *Salza* in Franconia, (quod est nascenti vicinum *Salzæ* Franconico amni, à Thuringico differenti) A. D. DCCCIII. habitis, Saxonum libertatem stabilitam, ad instar Francorum, & ita unam ex utroque populo Rempublicam factam. Verba nostri autoris ita habent: DCCCIII. *In duffem Jare was eyn grot ertbeving, unde Keyser Karle unde Hertoch Wedekint de togen over de Elve to Salza by der Salz; dar gaff he de Sassen fry, dat se scholden beten de frygeboren Sassen, &c.*

Poeta autem Arnulfo æqualis ita canit:

Nobilis hic annus longi certamina belli
Tandem, Saxones inter Francosque peracti,
Firmo perpetuæ conclusit foedere pacis.
Augustus pius ad sedem, *Salz* nomine dictam,
Venerat: huc omni Saxonum nobilitate
Collecta simul, has *pacis leges* inierunt.

Et post pauca.

Tum sub iudicibus, quos Rex imponeret ipsis
Legatisque suis, permitti legibus uti
Saxones patriis, & libertatis honore.
Hoc sunt postremo sociati foedere Francis,
Ut gens & populus fieret concorditer unus,
Ac semper Regi parens æqualiter uni.

Plura memorabilia hujus Chronici, quæ sanè plurima sunt, notare nihil attinet.

XV. Chronicon breve Principum Romanorum, qui Goslariæ aut in vicinia egere, & Ecclesias privilegiis donaverunt, dialecto Saxonica scriptum, ex MSto.

XVI. Catalogus Reliquiarum Ecclesiæ Collegiatae Goslariensis, vulgò *das Münster* dictæ, ex MSto.

Hæc duo opuscula, in Manuscripto Codice reperta, hoc loco inferere, operæ pretium visum est. Fortasse unus idemque utriusque autor fuit. Prius finit in anno tertio *Adolphi* Regis Romanorum, videturque autor ejus non diu post vixisse. Cum vir egregiè doctus ac diligens DN. *Job. Mich. Heineccius*, in Ecclesia SS. Petri & Pauli ejusdem urbis verbi divini tunc Minister, nunc *Halas* Saxonum ad Sacrum munus translatus, nuper Antiquitates Goslarienses laudabili studio ediderit; suffecerit hæc cum opere ejus conferri. Placet tantum notare hac occasione, Monumentum lapidi incisum, in choro Ecclesiæ præminens, quod vulgò Goslarienses *Mechtildi*, filiae Henrici III. fundatoris tribuunt, at Cl. *Heineccius Gisele*, matris ejus esse suspicatur, videri ipsius esse Henrici III. viroque magis quam foeminae convenire; ut ex aliis hujusmodi figuris apparet, quæ in sigillis & monumentis extant. Sanè, ut observavit Dn. *Heineccius*, corpus *Spiræ*, viscera ejus *Goslariæ* condita esse, *Theodericus Longus Einbeccensis*, & ex eo *Engelhusius*, autor *Chronici picturati*, quem Conradum Bothonem esse ostendimus, & *Henricus Bodo* in Syntagmate Gandeshemensis habent; idque rationi maxime consentaneum est, etsi extranei scriptores non notarint; cum Imperator in vicinia obierit, & Ecclesiam hanc fundarit dilexeritque.

XVII. Antiquissimæ Leges Municipales Civitatis Brunsvicensis, ex MSto.

XIIX. Ordinarius Senatus Brunsvicensis, jussu ipsius conscriptus anno Domini MCCCCVIII, ex MSto.

XIX. Antiquissimæ Leges municipales Cellenses MCCCCI, ex MSto.

HAs Brunsvicensium leges antiquas à Duce *Ottone I.* (vulgo Puero) fuisse latas, & ab Imperatore *Friderico II.* confirmatas, quidam recentiore manu ascripsit codici membranaceo, qui fuit Viri Amplissimi *Henrici Avemanni*, urbis Brunsvicensis, cum juvenis esset, Secretarii; tandem Vicecancellarii Ostfrisii. Cap. 2. n. 5. dicitur, *inninghe sal stan, alse by Keyser Otten tiden*, tribus seu corpora subsistere debent, ut erant tempore *Otonis Imperatoris* nempe quarti, qui urbem tenuit, dum vixit. Videtur tamen hic esse codex Legum secundæ recensionis, institutæ sub *Alberto I.* filio *Otonis I.* qui paternas leges renovavit & auxit. Hoc colligo ex cap. I. n. 51. ubi legitur: *Alse de borg here van Brunswik hadden by unses alten Heren tiden an Lande unde an Watere; dat silve recht hebbe we nu van unses Heren gnaden.* Uti cives Brunsvicenses habebant temporibus *senioris Domini nostri* terra & aqua; ita jus nunc habemus gratia *Domini nostri.* Ubi per senio rem suum Dominum Brunsvicenses videntur intelligere Ducem *Otonem I.* & per Dominum præsentem ejus filium *Albertum I.* Adjuvat conjecturam, quod c. 2. n. 26. ubi dictum: *ein ghilde (man) mach den anderen umme schuldeder umme broke wol vorclaghen vor sine Mestere;* quidam glossator, qui sequente seculo vixit, ascripsit margini: *1268. by H. Albrechts tyden, ut dem Gilden-Breff, id est, anno 1268. tempore Alberti Ducis, ex privilegio Gildarum seu corporationum.*

Notandum est, quod in his Legibus bis mentio sit judicii dicti *Vemeding*, nempe cap. I. n. 59. his verbis: *Id ne shal neyman den andren Wroghen in dat Vemeding bi Wane, id en si witlik deme Rade,* id est: Nemo alterum in jus vocare debet ad judicium dictum *Vemeding*, propter opinionem (seu rumorem, famam) nisi sciente senatu. Et cap. 1. n. 1. his verbis: *S' we van dem Vemedinghe gheyt, er orlof is ghegheven, de shal boten mit vif shill,* id est: Siquis à judicio dicto *Vemeding* recedit sine licentia, is debet multam solvere quinque solidorum. Contractè dicebatur *Fedyng*, ut patet ex Chronico picturato *Conradi Bothonis* ad annum 1365, qui ita loquitur: *In duffem sulven jare do was to Brunswik ein Fedyng, dat örer achte worden, berund unde gebenghet.* Unde apparet, ex inquisitione in hæreticos originem suam habuisse. *Vemeding* videtur significare judicium famæ sive existimationis, & fuisse quædam extraordinaria censuræ species, initio quidem autoritate publicâ institutâ; sed cui se postea ingessere privati homines, qui dicebantur *Femeri*, quales hodie *familiares* inquisitionis apud Hispanos. Sed *Femeri* sibi autoritatem quandam & occulti judicii speciem arrogabant; contra quos peculiarem libellum *Johannis de Francofordia*, edidit *Marquardus Freherus.* Hi maximè in *Westfalia* invaluere, prætextu impios, sagas, hæreticos, persequendi. Coierant isti homines in arcana quædam collegia, & prætextu specioso ab Imperatoribus & Regibus privilegia quædam obreptitia elicuerant, quibus nitebantur; & potentes patronos sibi quasierant, & multas lites turbasque, tenebricosis & confusis illis Germaniæ temporibus, excitabant, ad *Caroli Magni* institutionem, se falsò referentes. Vocabant sese *scabinos liberi* vel etiam *arcani judicii Westfalici.* Ad tantam postremò potentiam pervenere, ut formidandi haberentur, & passim loca se peculiaribus contra eos privilegiis munirent; donec discussa magis magisque barbarie temporum, cognosci spernique cœpere, ac tandem Legge publica sunt suppressi. Ex istis autem legibus patet, jam seculo XIII. tale fuisse judicii genus, sed aliâ planè formâ, cum sub magistratus loci inspectione esset: prorsus, ut inquisitores hæreticæ pravitatis Pontificii apud Venetos nihil, nisi consciis iis, possunt, quibus Senatus id negotii dedit, ut eorum actibus invigilent.

Notatu etiam dignum est, jam eo seculo *Halecum* vel harengorum, tam recentium quam fumo induratorum, usum magnum fuisse in his oris. Nam cap. 3. n. 5. fit

men-

mentio *haringi*, & n. 10. *Buckingi*, id est, halecis infumati. Unde colligas, aut inventionem haleces salendi *Johanni* (vel ut alii appellant *Wilhelmo*) *Bæckholdo* Belgæ non deberi, (cujus sepulchrum hoc nomine Carolus V. honorasse dicitur,) aut eum prius vixisse, quam creditur. Sanè de *Danis* jam Arnoldus in *Chronico Slavorum* lib. 3. cap. 5. Omnibus divitiis abundant propter piscationem, quæ quotannis in *Sconia* exercetur; ad quam omnium circumquaque nationum negotiatores properantes, aurum & argentum & cætera quæque pretiosissima deferunt, comparatis *halecibus* &c. Quoniam tamen constanter apud Flandros traditur, circa A. D. 1397. *Bieroleti* in Flandria obiisse *Wilhelmum Bæckholdum* piscatorem, qui primus Belgarum haleces saliri, muriâque condi in vasis, docuit; usque adeo, ut ipse *Carolus V.* Imperator cum *Maria* Hungariæ Regina sorore sepulchrum ejus adisse anno 1556, & piis ejus manibus bene precatus dicatur; ut in *Opmeerii Chronico* & *Lud. Gviciardini* descriptione Belgii habetur: ideo crediderim ego, vel aliquid tantum addidisse eum arti, vel eam à *Danis* ad Belgas transfulisse, ibique introduxisse ignotum antea commercii genus. Sunt alioqui in his legibus multa, quæ neque cum jure civili, neque cum Saxonico communi, hodie cognito, conveniunt, velut, quod cavetur c. 2. n. 48. duodecenni invito non posse obtrudi tutorem vel curatorem; cum jure Romanorum Civili puberi quidem invito curator non detur, impuberi autem invito detur tutor; & eodem jure fœmina quidem duodecennis ad pubertatem pervenisse censetur, mas autem demum quatuordecim annos natus. Et n. 49. donatio ejus, qui nondum octodecim annos complevit, invalida pronuntiatur; cum Jus Saxonicum commune demum post annum ætatis 21, jus Civile Romanum post annum 25. majorem ætate hominem agnoscat. Sed talia plura persequi nunc non vacat, & legenti facilè occurrent.

Non pauca etiam hinc cognosci possunt pertinentia ad antiquum statum civitatis. Tres urbis partes, pro totidem opidis habitas, jam tum stetit, *Palsopolim*, *Indaginem*, & *Neapolim*, discimus ex c. 5. n. 17. & aliis locis. Duces habitabant in palatio castri; Castrum hodieque vocatur *die Burg*, fossaque est circumdatum, in quo etiamnum palatium Principum situm est; sed tunc in eodem castro habitabant etiam familia & ministeria Ducis. Ducum palatium vocatur *burghus* (domus castri) à glossatore ad c. 2. n. 40. ubi sermo est de eo, qui vassallum vel ministerialem, (man oder dienstman) offendit. Notatur etiam c. 1. n. 15. si quis ministerialem in jus vocare velit, adire debere *Marfchallum* Ducis. Dux autem habebat suum Advocatum (Vogt,) *Stadt-Vogt*, qui sedebat in senatu & judicio, partemque mulctarum accipiebat, ut ex compluribus locis patet.

Veteris etiam lingvæ Saxonica, & generaliter *Teotiscæ*, cognitio ex his legibus & scriptis similibus haud parum augeri poterit. Grammatica, qualis hic est, multum differt ab illa, quæ seculo sequente & hujus sine invaluit, atque adeo hæc leges multo sunt intellectu difficiliore quam versus *Chronici Gandeshemensis* aut *Chronici Rhythmici Brunsvicensium Principum*, quæ jam recensuimus. Quod signum est, in legibus veteres loquendi formulas diutius esse retentas quam in aliis scriptis: nam alioqui Chronica illa non multum ab hoc tempore absunt. De vocabulis aut phrasibus aliqua in specimen notabimus: *Echteding*, de quo aliquoties, videtur esse judicium posterius seu secundum, nam *achtev* est post. *Mit synes enes hand* c. 3. §. 27. significat, si quis sua sola manu jurare potest, nec opus habet con-juratoribus vel confacramentalibus. *Sackwolde*, (qui sæpe occurrit) est causæ Dominus sive primarius litigans, seu is, ad quem causa pertinet. Hodie de eo sumitur, cui causæ potestas credita est, seu de mandatario vel procuratore. *Schroder* c. 5. n. 16. est idem, quod *Sneider*, factus Latinis; nam *scroden* est secare, dividere. *Wegge* (hodie *Weck*) est panis, proprie conus, à forma; nam *Wedge* hodieque conus est Anglis. Cap. 2. n. 56. *drivende meghede* sunt lenocinium exercentes, nisi quis inde tribades facere malit ob pœnæ gravitatem. *Dünning-Slag*, ictus, quo feriuntur tempora, *Or-slag*, quo auris. Sub initium, (ubi de supellectile), *male* est arcula viatoria, quæ vox remansit apud Gallos; *Kolte* culcitra, *scræpe* strigilis, *spoldener* ferrum humeros tegens. Hujus vocis antiqua radix, hodie Germanis amissa, vestigia reliquit in derivatis apud Gallos & Italos; nam *spalle* Italus, *epaules* Gallis, sunt humeri; *Hoyke*

hodieque Saxonibus, nempe inferioribus, idem, quod superioribus *Schaube*, pallii brevioris genus. *Ors* videtur esse idem, quod *Hengst*, equus admiffarius; fortasse tamen antiquissimis temporibus hæc duo vocabula distinguebantur, quando duo Principes Saxonum fratres Hengistus & Horfa in Britanniam venere.

Leges illæ Brunsvicensium antiquissimæ agunt de juribus privatorum, atque ideo magis antiquitate quam materia commendantur. *Liber ordinarius Senatûs* multo recentior est, faciliorque intellectu, & materiam continet jucundiorē majorisque momenti: tractat enim de forma reipublicæ, quæ circa annum 1410. in urbe obtinebat. Ab anno Domini 1386. ad 1410. quo liber absolutus fuit, ea erat forma reipublicæ, ut in quodvis triennium 36. eligerentur, ex quibus 12. per vices in senatu erant; cæteri muneribus publicis variis adhibebantur, & vocabantur *Radeschworen*, ut in fine libri patet; idque observari debere dicitur, donec melior alia forma placeat. Et hoc quidem fiebat in opido vetere. Simile aliquid in cæteris quatuor opidis observatum, ubi pauciores in senatu erant. Quinque opida sunt, *Oldestat, de Hage, Niesstat, Oldewic, Sack*. Identidem communis Senatûs habebatur ex omnibus opidis. C. 48. de ratione homagii Ducibus præstandi; ubi tentandum dicitur, ut vicissim ab ipsis literæ obtineantur, quibus promittant servare concessa à majoribus, & amnestiam actorum. Simul feuda civibus, si qui habent, renovanda. Formula Homagii ibidem expressa est. Duorum aliorum librorum mentio fit, qui sunt *dat Eydebok*, in quo formulæ juramentorum continebantur, quæ quisque munus gerens, de officio suo præstabat; vid. cap. 46. n. 75. *de bey-melke Rekenfchop*, ubi agebatur de œconomia publica, & quomodo urbs aliquando in deteriorem statum prolapsa, bonis consiliis restoruiisset, vid. c. 115. In septimana post *Quasimodogeniti* Dominica, (vid. c. 120.) & in septimana proxima post *festum S. Michaelis* (c. 132.) celebrabatur iudicium dictum *dat Echteding*. Ibi quisque admonebatur, ut diceret, si quod nosset factum contra Duces, Senatûm, tribus & totum populum. Ei iudicio præerant duo Advocati urbis; & primus Consul peracto iudicio iis gratias agebat nomine Senatûs, quod clementes iudices fuissent. Unde apparet, olim Ducum nomine hoc iudicium celebratum; sed nunc eo res devenerat, ut duo Advocati ab ipso Senatu constituerentur, ut apparet ex cap. 46. Porro postea per abusum ipsi articuli, qui nomine Senatûs post celebratum iudicium plebi prælegebantur, ut scirent, quæ cavere deberent, ne in iudicio illo rei fierent, *dat Echteding* appellati sunt, ut ex eodem capite 120. patet. Memoratur & c. 121. quomodo A. D. 1388. commisso prælio in festo corporis Christi *prope Winsam Aller & adstam* Duces *Fridericus, Bernardus & Henricus* fratres victores, Lunenburgensem Ducatum recuperarint, adjuti fideli operâ Brunsvicensium civium, placueritque Ducibus atque urbi, ut in festo corporis Christi, tanquam prælii anniversario, processione sacrâ gratiæ Deo agerentur; cui qui intererant, peculiare indulgentias Roma impetratas obtinebant. Sollemnis etiam erat *corporis S. Autoris circumgestatio* die Veneris ante S. Johannis Baptistæ, vid. c. 124. Erat etiam jam tum mos, ut in festi *Natalitii diebus* decurrerent quidam juvenes, Dæmonum aut simili larva. Dicebantur *Schoe-durvelle*, dæmones simulati, uti dicimus *Schau-essen* de ferculis ciborum, in verorum modum confectis. Hodie in quibusdam locis larvæ natalitiæ, (in quas libellum scripsit J. G. *Drechslerus*) supersunt, sed alia forma. Simulatus Christus cum Apostolis & Angelis circumit per ædes, & pueros ad examen vocat; dona offert his, qui à diligentia & moribus commendantur, cæteris extrema minatur. Comitatur, Diaboli habitu aut alia formidabili specie, quem superiores Saxones *Rupertum*, (*Knecht Rupert*) inferiores *Nicolaum* (*Klawes*) vocant. Qui arma urbis custodiebant, *Müsemesters* dicebantur, v. c. 12. Cum pestis gravissima urbem depopulata fuisset A. D. 1350. tandemque Deus malo finem dedisset, placuit, ut *die Veneris ante festum S. Crucis* in pauperes eleemosynæ anniversariæ in postremum distribuerentur, & in ipso festo processio institueretur. Aliaque plura occurrunt in hoc libro, unde Historia & antiqua rerum facies illustrari potest.

Leges Zelleni opido dedit *Otto Strenuus*, Johannis filius, Ottonis (vulgò Pueri) nepos, 1301. Earum stylus, qualis antiquarum Brunsvicensium; & ipse Dux opido præter illas, quas dedit leges, *jus Brunsvicensium* concedit. Constat alioqui, complures civi-

ta-

tates Saxoniae inferioris, in dubiis causis ad jus civitatis Brunsvicensis recurrissè, ut notat *Job. Dautb. de Testamentis n. 8. circa fin. fol. 40. HASNEN* Leg. Cell. n. 19. videtur esse, quod *Asnen* in Lege Brunsvicensi c. 1. n. 37. verb. *Sovelik man sinen meynen Asnen wordert*, ubi quidam glossator annotavit: *Woken arbeit*, ut videatur de famulat, servitio, & mercede laboris agi, *arbeits lohn, liedlohn*, adde locum in privilegio Hamelensibus dato, Tomo nostro secundo pag. 515. not. (***) Cum in Lege Cellensi dicitur n. 8. *Rbede ne ghipht men nicht*, Rhede est Gerada, ut *Rbedo* in Legibus Angliorum & Werinorum cap. 7. n. 3. quod ibi notavi. Sensus ergo est, *Gerada jus in Cellensi opido locum non habere*, quod aliàs apud Saxones in usu est. n. 16. *Erbastes god*, bona immobilia designat; ut qui vel paulum terræ habet, ad cavendum admittatur. Ita audio, apud Polonos actum judicalem non posse exercere nec testem esse, nisi qui saltem tantum terræ habeat, ut in ea arborem plantare possit.

XX. Leges Municipales antiqvæ civitatis Imperialis Goslariensis, ex MSto.

XXI. Leges Goslarienses metallicæ antiqvæ pro fodinis in Ram-
melsberg, ex MSto.

Quando civitatis Goslariensis Leges, quas nunc edimus, latæ sint, ex codice, quem secuti sumus, non apparet, neque in ea re nos Cl. *Heineccii* diligentia, in rebus Goslariensibus testata, juvare potuit. Videntur ex antiquioribus renovatæ & interpolatæ, ut vel stylus indicat, multò Brunsvicensibus Cellensibusque paulò ante memoratis, liquidior. Inferviunt tamen hæc nostris temporibus propiora, antiquioribus facilius intelligendis, ut ad ea velut per gradus ascendamus. Atque ideo has quoque leges exire, patrio harum regionum idiomate, passim sumus. Coniungendum illis est diploma *Friderici II.* Regis Romanorum, quo Goslariensibus privilegia concessit & novavit, Goslariæ III. Jul. M. CC. XIX. Id à Goslariensibus aliquoties editum, Dn. *Heineccius* suis Antiquitatibus loci inseruit, & notis illustravit, ac cum Legibus istis Municipalibus contulit, ubi breviter in diplomate tacta fusius explicantur. Notandum est, *Henricum* Ducem Saxoniae, qui cum aliis Principibus ei subscripsit, nullum alium esse quam *Henricum*, vulgò *Palatinum* Leonis filium, qui Advocatiam Imperialem Goslariensem circa annum 1204. à *Philippo* Rege acceperat, ne *Ottoni IV.* fratri amplius faveret. Inter alia privilegia, à *Friderico* Rege civitati concessa, hoc est, ut, qui civitatem ad habitandum intraverit, inque ea intra annum & diem perstiterit, ita ut de servili conditione non fuerit accusatus; postea communi aliorum Burgensium gaudeat libertate; *annus* autem & *dies* intelligitur jure Saxonum, ut leges civitatis habent tit. *van Ervegude.* art 3. *annus* unus & septimanæ sex cum triduo Privilegium, cujus diploma meminit, ne Goslarienses cum aliquo cogantur bellicam movere expeditionem, nisi pro defensione patriæ ad locum, qui dicitur *Hildegeshorb*, ibique per quatuordecim dies in propriis manere expensis; interpretor de loco, qui hodie appellatur *Ilsenburg*, credo scilicet, ne extra pagum suum *Hartigau* egredi cogentur. Quod dicitur nullius filiam vel sororem impuberem debere nubere, nisi consensu mundiburdii sui, id tituli *von vormunden* articulus 12. generalius effert, minorem, (id est, Saxonico jure nondum 21. annos natum namve) non posse matrimonium inire, invito mundiburdio. Per jus quod dicitur *Vare*, (vel potius *Ware*) de quo diploma, intelligo *Gevvare*, *gvarandiam* vel *gvarandigiam*, cujus passim mentio in Saxonice juribus, sed ad varios effectus. Goslarienses telonio eximuntur, exceptis tribus locis, *Colonia, Thila & Bardevici*. *Thila* esse puto, quæ est ad *Vabalin* infra Neomagum. Fit etiam mentio Sylvanorum, qui in Legibus vocantur *die Woldleute*, item *Wold-Werchten*, id est *Wald-Gewercke*. Eorum sub nomine continentur & Montani, seu homines, in metallis seu fodinis & officinis fusoriis occupati, qui passim per sylvas, vicinas dispersi agebant. Nam in Legibus Metallicis disertè cavetur, ut, quando de novis legibus ferendis agitur, *Sex-viri* convocent Sylvanos, & quod pluribus placuit, sequantur. De sylvanis notatu digna sunt verba diplomatis: *Hæc sunt jura sylvanorum: quod si quis ex servientibus ipsorum pretium, quod vulgò Wist vocatur, detulerit, [lege abstulerit] in quocunque loco eum viderit, eum absque iudice & ejus nuncio liberè comprehendet.* Hunc locum

explicat Lex Municipalis Goslariensis *tit. van. Vredebrake art. 124.* si carbonarius, fusor aut separator, (hodie *butteman, smelzer, abtreiber*) sylvano aufert mercedem (de Wist) eum propria autoritate capere potest. *Wist* autem est merces hebdomadaria, quæ septimana quavis solvitur, ut explicatur *tit. de testibus, art. 16.* Et hoc mercedis genus nunc quoque apud fodinas in usu est. Pergit diploma: *Iidem etiam Sylvani in bonis suis non debent pandari [pignore capto premi] pro aliqua causa, nisi tantum pro redivibus Imperii, quos de folibus solvere debent. Sylvani, qui casas habent in locis campestribus, de duobus follibus, [qui scilicet adhibentur in officinis fusoriis] qualibet septimana lotonem argenti solvere tenentur Imperio hac de causa, ut liceat eis carbones adducere, de quocunque loco ipsis est opportunum.* Nempe olim qui fodinas colebant per sylvas, pro arbitrio suo etiam extruebant officinas fusorias, ut nemus, ut rivus placuerat; ut aquæ ad folles agendos, ligna ad ignem alendum in promptu essent. Hodie ne sylvæ vastentur, omnis officinarum fusoriarum institutio & cura ad Dominum rediit, cujus est regale jus fodinarum. Illud quoque non spernendum privilegium Rex Goslariensibus tribuit, vel firmat, (in quo etiam suo ipse juri consulebat) *ut nulli licitum sit dare domum suam Ecclesie, nisi vendatur, & Ecclesie argentum tribuatur; ut etiam Regi jus suum non pereat.* Id quod repetitur & extenditur in legibus istis Municipalibus *tit. de bonis hæreditariis art. 49.* ne Clericus aut extraneus acquirat bona immobilia seu hæreditaria, aut census in illis, sine consensu senatus. Similes leges passim receptæ sunt, necessitate ipsa svadente, ne tandem pleraque bona privatorum immobilia in manum (reipublicæ) mortuam devenirent, quod & Galli vocant: *main morte.* His legibus se acerrime semper opposuere Ecclesiastici, & maximè Pontifices Romani, Cleri utilitatem bono populorum præferentes; eaque de re gravissimam nunc litem inter Curiam Romanam & Ducem Sabaudia agitari ajunt.

Venio ad *Leges Metallicas seu Fodinas Goslariensium;* quæ non minus conservari merentur, quam Municipales. Utrasque in eodem codice Manuscripto Bibliothecæ Augustæ Serenissimi Ducis Gvelfebytani reperimus, cui eum intulit Illustris Vir Cancellarius *Schwarzkopfsius.* Legibus Metallicis quidam recentiore manu, (seculo reformationis opinor, sed antequam jus montis *Rammelsberg* ad Duces Brunsvicenses rediisset) præscripsit M. CCC. VI. sed ipsa dictio Saxonica ad recentiorem formam accommodatior; & contenta ostendunt, ad seculum sequens potius has Leges pertinere, nisi vetustiores interpolatas fuisse putemus. Sane is, qui numerum illum ascripsit, annotavit ipse: decimas in monte *Rammesberg* cum jurisdictione sex-viris Goslariensibus seu Consulatu venditas esse à nobilibus *de Gerviseh* A. D. 1356. qui pignoris jure à Ducibus Brunsvicensibus habuisse scribuntur. Nam *Henricus Leo* à Friderico I. Imperatore anno 1157. obtinuerat *Comitatum Utonis* cum Foresto in montanis *Hart, & Otto I.* Dux Brunsvicensis à Friderico II. Imperatore obtinuerat decimam & alia jura Imperii in monte *Rammesberg,* anno 1235. At Goslariensibus hæc possidentibus, eò res processerat, ut jus omne Ducibus negarent. Nam, ut appendix, his legibus in fine adjecta habet, cum anno 53. (intelligo 1453.) quidam *Tyl Timmerman* sententiam rogasset, utrum, qui fodinam metallorum novam aggredi vellet, à Ducibus Brunsvicensibus eam potestatem petere deberet, aut à judicio Imperiali; quæsitum ex eo est, ubi fodina sita esset? ille ad *Rammis montem* inquit. Quo intellecto, respondit Senatus, nullam à se Brunsvicensibus Principibus (*der Hertschop van Brunsvik*) jus ibi concedi. Sed res longè aliter cecidit. Nam tandem anno 1527. *Henricus* Dux Brunsvicensis, qui junior (comparatione *Henrici Cellenfis*) dicebatur, *jure relictionis* regale fodinarum jus decimamque in *Rammesberge* recuperavit. Sed cum alias quoque fodinas aliaque jura, tanquam ab eodem jure Imperii beneficiario pendentia, sibi vindicaret; Goslarienses autem, tanquam aliunde quæsitæ, retinere conarentur: res ad bellum pervenit, cui etiam *Smalkaldenses* fœderati misti sunt, quodque majoris præludium. Sed tandem restituto Duce compositisque Imperii rebus; inter Ducem & civitatem transactio facta est anno 1552. qua in cæteris quoque fodinas jus Duci cessit, cum jurisdictione omni in *Rammis monte,* & jure propolii metallorum, & plerisque omnibus controversis.

Leges autem, quas edimus, ad illud pertinent tempus, quo Goslarienses monte & fodinarum jure potiebantur, in quibus antiquissimas Montanorum, metalla exercentium,

consuetudines, (etsi à posteris interpolatas) retentas, putandum est. Etsi passim fodinæ memorentur in Germania, nullæ tamen notæ sunt, quæ ante Goslarienses admodum floruerint. An urbi originem dederint, controversum: Illud in dubium vocari non debet, plurimum ad incrementa ejus contulisse, & Reges Imperatoresque ad locum excolendum invitasse. Serius, apparet, superioris Hercyniæ fodinas esse excultas, quæ nunc in *Valle Nicolai* (Claustal) & *monte S. Andrea*, (Andresberg) tum in *Cellerfelda*, & ópido *Wildeman*, vicinisque locis maximè florent; usque adeò, ut scoriæ, ex superiorum minerarum fusione superflites, quæ nunc mineris ex *Rammis monte* erutis adduntur, plurimum conferant ad augendos fructus, qui ex illo monte percipiuntur. Superiorum fodinarum metallarii dialecto utuntur, quæ in *Misnie montanis* & *Vogtlandia*, aut vicinis *Narvisis* usurpatur, ut inde venisse appareat. At qui circa Goslariam agunt metallarii & officinarum fuloriarum operarii, dialecto communi totius regionis utuntur, quæ & leges hæ scriptæ sunt; in quibus multa aliis nominibus, quam à superioribus, appellantur. Art. 196. & alibi passim, jura regalia (præter decimas) dicuntur esse *balg-penninge*, (quæ folium nomine dabantur) *Sleyſebat* (quod vulgo *Slagschatz*, tanquam fructus juris monetarii) *Koppertoln* seu telonium cupri, & *Waterpenninge*, pro aquis credo, quæ ad machinas agitandas derivantur. Tribus in locis forestalis jurisdictio exercebatur (artic. 180.) *vor des Rikes Palenze to Goslar* (in pratorio Imperiali Goslariensi, tanquam palatio Imperii) *vor dem Heinbolte boven der Stat vor S. Nicolans dore* (ante sylvam indagine clausam supra urbem extra portam S. Nicolai) & denique *to Sancte Mattheise to der Celle zwischen Goslar unde Osterode* (ad S. Matthiæ, ad Cellam, quæ est inter Goslariam & Osterodam) in loco opinor, ubi nunc est *Cellerfelda*, aut non procul inde. Ipsæ leges montanorum veteres, cum recentibus ejusdem loci aut vicinorum, conferri merentur: sed nobis laboris non inutilis occasionem, aliis dedisse sufficiat.

XXII. Chronica S. Ægidii in Brunsvig.

Hunc librum Johannes Pistorius Nidanus in Illustrium veterum scriptorum Tomo uno A. D. 1583. ex Bibliotheca *Henrici Petreji* edidit, titulo *Compilationis Chronologicæ*, quo & passim citatur. Hunc ut ex collectione aliena, præter morem nostrum, huc transferremus, eò tandem adducti sumus, quod Brunsvicensis esse scriptoris, & Brunsvicensia tractantis comperimus. Et certè ibi ab A. D. 1300. res Brunsvicenses & vicinæ potissimum habentur; & ad Annum Domini 1391. ita legitur: *Eodem anno indulgentiæ datae sunt hic in urbe ad S. Blasium, durantes per octavam Ascensionis in perpetuum.* Add. A. D. 1429. 1446. 1455. 1458. Porro in Monasterio S. Ægidii autorem vixisse patet ad A. D. 1467. ubi ait: *Abbas hujus Monasterii in cappa aurea & insula decoratus, copulavit filiam Ducis Margaretam Comiti Frederico de Henneberg, in castro Wulfelbuttel;* quod non nisi de Abbate S. Ægidii accipi potest. Add. 1473. Finitur autem Chronicon Anno Domini 1474. Sed & ipsius S. Ægidii Abbatis aliquoties mentio fit Anno Domini 714 & 817. ubi tamen duos Ægidios distingvendos apparet. Correctiones quasdam partim typorum, partim ipsius exemplaris subijcere placet. p. 559. lin. 1. I. Senatorum. leg. *L. Senatorum*, in med. *Vulcania*, leg. *Vulcania insula*. p. 560. lin. 8. mortem, leg. *morem*. pag. 566. lin. 34. ostendensque leg. *ostendens, quod* p. 567. lin. 7 à fine. habentem *CL*. leg. *habentem CL*. lin. ult. *destruxit*. p. 568. lin. 38. *Sebesium* leg. *secessum*. lin. 54. *Qui cum violenter &c.* leg. *Quicum violenter à militibus ad imperium eligeretur & traheretur: exclamavit, se nolle Paganis hominibus imperare, quippe cum ipse Christianus esset.* p. 569. lin. 17. memoriale, leg. memorabile. p. 575. anni 541. linea 4. leg. ita: *Februarii civitatem Romam circumcirca perlustrabant.* Et sicut Romani in principio mensis Augusti annuatim &c. p. 574. l. ultim. *incessum* leg. *incensum*. p. 576. anno 700. lin. 2. leg. *Lambertus*. p. 577. an. 720. lin. 3. *Cum irrisores* leg. *cui irrisores*. p. 578. lin. 1. *DCCL*. lin. 2. lege ita: *à S. Bonifacio, jubente Papa, & Hildericus Francorum factus est Monachus. Sub hoc Papa à S. Bonifacio &c.* lin. 3. *& consensu*. lin. 7. *ascendens* leg. *abscedens*. lin. 10. *imperium* leg. *Imperator*. p. 579. anni 860. linea 5. *Nothus*, leg. *Notgerus* p. 580. lin. 11. à fine *Pinga*, leg. *Praga*. lin. 7. à fin. *auditorium* leg. *adjutorium*. p. 581. lin. 1. *electionibus*. p. 583. lin. 1. lege ita: *infra matutinale officium cum 15. viris & 3. feminis, quarum una vocabatur Merswind, & rogati à Presbytero, ut cessarent, iterumque admoniti, ut suis dissolutis carminibus divinum officium non impedirent.*

impedirent &c. lin. 7. Hubertus leg. *Heribertus*, pag. 586. lin. 1. habeo--habebo. lin. 20. lege ita: *scilicet, quod nullus suam spiritualem sororem, quam pater suus vel mater sua leuavit de sacro fonte, ducat in uxorem.* &c. lin. 56. anno vero leg. *anno 9; anno vero. 57. innotuit.* in notis lit. b. lege *Witlinsbach*, pag. 587. lin. 1. *indicia*. lin. 4. usus peregrinorum leg. *usus seruant, secundam partem in usus.* 8. qvi--quod. 34, 35. non sinant & nutricis--*non seruiant, & nutrices.* 36. junxit--*unxit.* 43. itaque--*ita quod.* 48. *sanæ--sanctæ.* pag. 588. lin. 3. viso--*visio.* 16. Tomacum--*Tornacum.* Notas lege ita: (a) *Brundusium* (b) *transire.* pag. 589. lin. 22. audice leg. *judice.* 28. vocantur--*vocabatur.* pag. 590. lin. 27. alias--*alios.* p. 591. lin. 32. unicis--*nuncios.* p. 592. lin. 20. *Etymologiarum.* 29. qvia--*qvi.* 32. trieris--*trieres.* p. 594. lin. 8. *Bansleue.* 38. Urbanus ut--*Urbanus VI.* p. 595. lin. 17. Domini leg. *obiit.* p. 596. lin. 40. ad *pulsum.* p. 599. lin. 2. *ductusque* lin. 4. à fine & seqv. lege ita: *voluntate f. voluntariè pauperes primitus habitare cœperunt in civitate Brunefwich; propter hoc, qvia fere omnis populus, tam divites quam pauperes, maximam penuriam* &c.

XXIII. Syllabus Abbatum Werthinensium & Helmstadiensium, autore Fr. Henningo Hagen.

XXIV. Uffingi Monachi Werthinensis in laudem Werthinæ Carmen.

Hagenius ante reformationem religionis scripsit. Is enim, opinor, est Henricus (an Henningus) Hagius, qvi testis cujusdam narrationis citatur p. 603, tunc vivens, cum Abbas esset *Conradus de Gleichen*. Sed ejus Syllabum alius deinde reformavit & continuavit ad suum usque tempus, cujus additionem refecare nolimus. Nam quæ in reformationem more fociorum acrius dixit, condonanda sunt tempori, quo vixit, institutoque, quod est secutus. *Cincinnatius*, cujus p. 603, mentio fit, est Johannes Cincinnius *Lippiensis Presbyter*, amicus Werthinensium, qvi primus *vitam D. Ludgeri* edidit Coloniae in officina *literaria ingenuorum liberorum Quentell* (ita titulus habet) in forma quarta. Debemus ejus communicationem Illustri Viro, Domino *Roberto Verbockborst*, inclyti Monasterii S. Ludgeri apud Helmstadium Præposito meritiissimo, prudentia, & exemplo suis prælucente. Ex ejusdem penu *Uffingi Carmen* ad nos pervenit, cujus *vitam S. Idæ* Tomo I. hujus collectionis dedimus. *Uffingum* etiam scripsisse *vitam S. Lucii* Britannia Regis, & floruisse circa Annum Dom. 1000. habet *Vossius* ex *Sufrido Petri*. Sed tempore Ottonis II. jam scripsisse, ex ipsius verbis colligitur. Nam in *vita S. Idæ* loquitur de Ottone Duce, qvi (inquit) *hujus Serenissimi Ottonis Augusti extitit proavus*. Caterum corrigenda hæc visa sunt: pag. 602. lin. 19. De illo lege ante 5. folia. legendum. *De illo vide infra, paginâ scilicet 604.* lin. 33. pagina 602. aeras--*areas* 38. cimborium--apud quosdam reperitur *cimbarium*, quod perperam ponitur pro *ciborium*, id est, umbraculum altaris. vid. du Cange. 59. illustris--*illustri.* pag. 603. lin. 38. sensuum, leg. *ensuum*. inventrifatio, leg. *inventorisatio*. p. 605. vers. II. confieverant, leg. *confierant*. junci leg. *junci*. vers. 28. aqvai, leg. *aqvai*. Uffingus enim aliquando veterum poetarum exemplo infurgit. vers. 37. in tonum, leg. *Intonsi*.

XXV. Wernerii Rolevinckii Larenensis Ordinis Carthusiani de Moribus & Situ Antiquorum Saxonum Libri tres.

Hic liber etsi aliquoties prodierit, doctissimum tamen & diligentissimum *Vossium* latuit, qvi, Wernerum nostrum de *Origine Frisonum* scripsisse, nescio unde hausit; Frisios, credo, pro antiquis Saxonibus per errorem accipiens. Notus est Wernerii hujus *fasciculus temporum*, id est, opus Chronicon, ab initio mundi ad annum Domini 1480. perductum. *Miræus* in *Bibliotheca Cartusiana* eidem tribuit *Questiones XII. pro Sacra Theologiae Studio*, editas Coloniae apud Arnoldum Therhörnem 1457. 40. Item, *Paradisum Conscientia*, ibidem in 40. Sed præsens opus de moribus antiquorum Saxonum, vel de laudibus antiquæ Saxoniae, nunc Westfaliam dictæ, edidit ipse in 40, in Carthusia Colonienſi agens; & Episcopis & Comitibus, aliisque insignibus Westfaliam viris dedicavit, ex quorum nominibus circiter tempus editionis, à typographo vel autore non indicatum, erui poterit. Alteram editionem A. D. 1514. procuravit *Ortbwinus Gratius*, notus edito serius *Fasciculo rerum expetendarum & fugiendarum*, qvi nostris temporibus in Anglia renovatus auctusque est; sed non minus

minus notus est Gratius *controversia Reichliniana*: in qua cum faveret *Pfefferkornio* & *Monachis*, *Epistolas obscurorum virorum* ad eum misit *Ulricus Huttenus*, qui earum autor habetur. Hic loci sese vocat *Ortuinum de Graes*, & in dedicatione ad *Ericum Monasteriensem* Episcopum ait, natum se in ejus diocesi; sed *Daventria* sub *Alexandro Hegio* bonis artibus enutritum. Liber *Rolevinckii* nostri, etsi potissimum ad commendandam *Westfaliam* scriptus, pro magna tamen parte in iis consumitur, quæ cum *Ostfalia* communia habet. Auget historiam variis traditionibus narratiunculisque, quarum fides sit penes autores; non pauca tamen affert ad locorum situs, juraque & mores regionis, tam antiquos quam ipso vivente receptos, illustrandos. De *Caroli* expeditionibus in Saxones fufè agit, & tamen (p. 621.) ad *Johannem de Effendia*, S. Theologiæ Professorem, & *Henricum* (ipse vocat *Hermannum*) de *Hervordia* Ordinis Prædicatorum, scriptores Historiarum, nos remittit. Hunc citat passim *Flacius* aliique, etsi nunc non compareat. Illum magnæ vir doctrinæ *Johannes Albertus Fabritius* suppeditavit. *Witikingum* Magnum facit *Wernekinum* filium, (p. 622.) an verè, haud dixerim. *Emmius* tamen vir doctissimus hanc opinionem secutus est. *Carolus* ait (p. 622.) *Brunsvigam* venisse super fluvium *Avacrum*. Sic legi debet, non *Anacrum*. Is est, qui hodie *Ookera* appellatur. *Brunsviga* etsi tunc eo nomine nota fuisse non credatur, *veterem vicum* tamen (locus hodie *Oldewik*) jam *Caroli M.* tempore extitisse multi putant. Distinguit passim majores à domicellis. *Domicellorum* nomine intelligit eos, qui hodie nobiles dicuntur, olim generis militaris: *majorum* nomine, homines liberos & honestos, ex quibus fiant in civitatibus consules proconsulesque. Et passim culti (an sculteti) gubernatores patriæ, *alti Comites*, (ho-greven, qui potius *Gogreven*) *Drossati*, *redituarii Principum* pag. 631. Nempe auctoris tempore jam mos inoleverat, qui hodie valet, ut homines, quos generis equestris vocant, ab aliis ingenuis distinguerentur; cum tamen temporibus antiquis omnes liberi homines, (quales *Anglis Freeman*) habiti sint generis militaris; quod etiam in *Polonia* obtinet de indigenis extra civitates. Paulatim tamen cœpere hodierni discriminis vestigia, cum passim dimissi ex ascriptitiis hominibus, commerciis & opificiis se addixissent, & in oppidis confedissent; quibus tamen multæ familiæ ab antiquo ingenuæ, paulatim permixtæ fuere, nihilo inferiores illis, quæ in agris mansere: quanquam & in agris multi antiquæ ingenuitatis amiserint decus, & ad inferiorem conditionem sint redacti revolutionibus temporum. Et hoc est, quod *Rolevinkius* ait p. 649. *obumbratam esse quorundam ingenuitatem*. Conferri cum his possunt, quæ de *Villicis* habentur in *vita Meinweri* Episcopi *Padebornensis* p. 544. 545. Unde suspicio nascitur, quosdam ex *villicis* seu *Majoribus* Episcoporum, feudali jure officia tenuisse, & familias equestris fundasse. Ait noster, suo tempore uxores omnes *Majoricas* in *Westfalia* dictas (*Mayerische*) id est, *Dominas*. Quomodo nostri auctoris tempore adhuc in *Westfalia*, addo & in *Ostfalia*, *jus in armis* fuerit & valuerit, quod hodie vocamus, *das Faust-Recht*, ex pag. 646. intelligi potest. Describit paupertatem & miseram conditionem juventutis nobilis seu equestris, quæ ex raptò vivebat; Et ut jure facere videretur, vicinis oppidis literas diffidatorias mittebat, non sine periculo suspendii, gladii aliquando & rotæ, si deprehenderentur. *Videres*, inquit, *non sine lacrymis formosos domicellos pro vili victu & vestitu patibulo & rotis se offerentes, ut in mediam famemque repellant. Ipsi pro summa justitia est literas diffidatorias vicinis quandoque mittere, & deinceps rata esse omnia; & honore digna putare, quæ patrent.* Describit deinde, quam durè educati fuerint, etiam qui in aulis Principum tirocinia ponebant. Unde non mirum est, homines eo tempore ad arma promptissimos fuisse, qui nunc ipsa felicitate temporum remollescunt. Vulgare deinde proverbium rhythmicum affert, quod isti prædones in ore habebant:

*Ruten, roven, dat en is ghein schande,
Dat doynt die besten van dem lande.*

Latrocinia non esse turpia, nam à melioribus regionis exerceri. *Ruten*, hic & *roven*, pro æquivalentibus habentur: & hinc regiones istæ inferiores Germaniæ, superioribus, matu-

F

rius

rius mansuefactis, dicebantur, *terra Ruterorum*, quod Buschius (cujus librum edidimus) ex Archiepiscopo Magdeburgensi audire coactus est, mirante, reformatores monachorum venire ex Ruterorum terra, venerant autem ex Hildesienfi diœcesi. *Ruteros* pro prædonibus, ex *Reiteris* id est equitibus, derivatos apparet, quod equestres passim viverent ex rapto, vel ut Germani loquuntur, ex *stapede*, sic nehren sich vom *Stegreif*. pag. 608. lin. 4. à fine grata gatia -- *grata patria*. p. 609. lin. 34. dsiobus -- *duobus*. p. 610. lin. 11. prerio -- pretio. 28. hujus -- *boc*. 40. ex *Affur Assyrii*, ex *Heber* 42. Noæ -- *filiu Noæ*. pag. 611. lin. 16. quia -- *que* à. 28. quam -- *que*. pag. 612. lin. 13. quam -- cum 20. *Apostolus*. 27. *relinqui*. 34. *It aliam*. 42. *quadam vel quondam Duce Amazonici*. 48. *Interrogati*. ibid. quo f. *qui* sive, unde. 53. quod -- *qui* 54. eandem -- *tandem*. p. 613. lin. 7. *patienter*. 48. *Tollatur*. 55. *Qui si* -- *Quod si*. p. 614. lin. 17. *eloquio*. 39. *qui super* -- *quod superior*. 45. *debellare*. 55. hujus -- *hujusmodi*. 56. *quod*. p. 615. lin. 5. accessit, *quod Rex Britonum in nullis sic consideret*, uti in ipsis 23. de his -- *debinc*. 24. i. leg. *id est*. 44. *de quibusdam*. p. 616. lin. 30. *percepi*. *Quam asperè &c. exercebantur*, ex *boc*. 42. *Erat enim de more*, *quod*. 54. *Sydon* -- *Sion*. p. 618. lin. 3. *re presentant*. 6. *præferendum* -- *perferendum*. 45. *dijudicabant*. p. 619. lin. 11. à fin. *hostis*. 4. à fin. *cum neque divini neque humani*. 3. a fin. *homines*, *qui &c* -- *homines-que ei*. ibid. *gerebant*. p. 620. lin. 5. 6. *forte leg. Rbeni omnes conveniant*. 29. ut dicatur: *Carolus fugatus est quam Carolus* 36. *Deo* -- *Dei*. 29. ac ornamenta -- leg. *ac omni oblectatione intueri*. *Omniū enim virtutum ornamenta*. p. 621. lin. 23. *essent*. 26. *castigare*. 48. *superati*. 53. *nequiverunt*. 55. *quia* -- *qui*. 56. *jam f. nondum*. p. 622. lin. 29. *Auaker*. ibid. *spontaneæ*. 37. *pacta* -- *parta*. 46. DCCLXXII -- DCCLXXVII. p. 623. lin. 3. *qua* -- *que*. 10. à fin. *tendebant* -- *pendebant*. p. 624. 12. *Dechmode f. Detmolde*. 13. *milliare*. 22. *aliquam strenuitate* -- *aliquam partem Frisonum, plus fatuitate ductus, quam strenuitate* 28. *facilibus*. 32. *cuncti deleatur*. ibid. *petierant* -- *perierant*. ult. *clenodiis*. p. 627. lin. 6. *qui* -- *que* vel *quos*. 27. *quai* -- *quia* 46. *Pelem* -- *Belem*. p. 628. lin. 7. *præfecerat* -- *perfecerat* 18. *Halberstadenfis*. 22. 23. *Episcopi & martyris leg. Episcopi Fulgiensis, martyris, Theoderici Episcopi & martyris* 26. *reliquiis*. 41. *nongentesimo*. 46. *quod* -- *qui*. antepenult. *Aquilonarium*. p. 629. lin. 23. *usquam* -- *usque*. ibid. *recens*. 39. *Geroldus*. 43. *Hassania* -- *Hasbania*. p. 630. lin. 15. *Kalen*. 17. *Istam* -- *Islam*. p. 631. lin. 1. *Monasteriensis*. 15. *Sed epullis* -- *Sed his expulsis*. 42. *veterana* -- *veteranae structuræ*. 49. *redituarios, consiliarios*. antepenult. *videlicet*. penult. *Franciæ fuit* -- *Franciæ ejecta fuit*. p. 632. lin. 13. leg. *ab iis violenter obolum recipiamus*, p. 633. lin. 3. *aliquin* -- *aliquando*. 12. *semper f. seu per*. 15. *veraciter*. p. 638. lin. 28. *suspectum*. 33. *Domine, ne imputes*. 34. *& neque te neque me*. 46. *Secundi* 47. *infimos*. 54. *exacauti* -- *exacauti* p. 635. lin. 1. *Quantum f. Quantum*. 26. *omnem* -- *omne*. 51. *expedimus* -- *expendimus*. p. 636. *prohibatis*. -- *probitatis*. 8. *quorum f. quoniam*. 46. *attraxit* -- *attraxi*. p. 637. lin. 30. *provida*. 31. *Romanorum ab olim*. f. *ut Romanorum ad exemplum*. 34. *versalitate ingenii* -- *versatilitate ingenii*. p. 638. lin. 17. *nunc f. mihi*. lin. 5. à fin. *male videlicet* -- *malle videlicet*. penultim. *aliloqua* p. 639. lin. 29. *coactam* -- *coctam* 30. *etiam*, *deleatur*. ibid. *perpendisset* -- *pependisset*. 4. à fin. *Quod* -- *Quot*. p. 640. lin. 26. *habeo* -- f. *habui*. 31. *Hinc* -- *Hic*. 36. *servire quam serviri*. 42. *augurio*. p. 641. lin. 23. *ascribam*. 28. *dicitur* -- *ducitur*. 50. *quid* -- *quod*. 52. *quis* -- *quod*. p. 642. lin. 7. *affinitate*. 26. *ut ad gratitudinis leg. ut ad gratitudinem paratus sit*, & *crebro; priusquam beneficiis præveniat, gratitudinis*. 37. *qui* -- *que*. 39. *droffatis*. p. 643. lin. 1. *accipiant*. 12. 13. *proficiunt in melius* 40. *Rymbertus*. 51. *multis aliis*. In *Warburch leg. multis aliis*. In *Abbatia Corbeya Sanctus Vitus martyr*. In *Warburg*. p. 644. lin. 8. 9. *Coesveldia dignè* -- leg. *Coesveldia, ubi multa præstantur beneficia dignè*. 9. *peregrinatio* -- *est peregrinatio*. 34. *atu* -- *aut*. p. 646. lin. 2. *Solinus*. 28. *præferunt super*. *Illic facile inveniens qua* -- *forte hæc ita legenda; proferunt semper: illic facile invenies, que*. 36. *comparatum*. p. 647. lin. 7. *ast*. -- *est*. 43. *in fidelitate* -- *in infidelitate*. p. 648. lin. 36. *liberabit*. p. 649. lin. 21. *periculosa* 41. *quomodo f. quoniam*. p. 652. lin. 26. *præbuit*.

XXVI. Additiones & Emendationes ad Vitam B. Marthildis
Reginæ Germaniæ, extantem Tom. I. pag. 192. ex MSto.

Cum vitam Reginæ Mathildis edere decrevissem, quæ *Henricum Aucupem* maritum, *Ottonem magnum* filium habuit; sperabam Manuscriptum codicem membranaceum, quem in Bibliotheca Augusta Guelfebytana extare sciebam, cum edito conferre. Sed, nescio quo casu, codex reperiri tunc non potuit, & sero demum in manus meas rediit. Itaque collationem tunc omissem nunc instituo. Brevior est vita manuscripta & ex antiquiore interpolata; nonnulla tamen lectu digna alicubi addita sunt. Præfationem quoque de Henrici Aucupis rebus & majoribus, ac stirpe Witikinæ, autor hujus exemplaris præmisit. Eam præfationem idem (pene dixerim) plagiarius ex alio autore nondum profante desumpsit. Adest codex antiquus *Annalium* hæctenus ineditorum, in quo eadem verbotenus, quæ in hac præfatione, leguntur; eorumque partem ex eodem vel simili opere etiam *Ursbergensis Abbas* de Witikindo Magno, ejusque filio *Wicberto*, nepote *Walthero* descripsit. Ea ergo, qualia in utroque codice nostro, (*Annalium* scilicet & vitæ Mathildis) habentur, hic extare operæ pretium erit; cum utrumque opus *Conrado Ursbergensi* & *Alberto Stadenfi*, similia de Witikindi stirpe referentibus, antiquius sit, fidemque addat eorum dictis. pag. 655. lin. 14. lanua, leg. *lancea*. p. 656. lin. 16. meris f. *operis*. lin. 33. Nothufun, leg. *Northufun*. Haliam, leg. *Italiam*. pag. 657. lin. 9. convocatio leg. *convocatis*.

XXVII. Emendationes & Supplementum Chronici de Guelfis
Principibus, à Weingartenfi Monacho conscripti.

Cum jam Tomo I. p. 781. seqq. hoc Chronicon, ex Codice Augustano emendatum, edidifsemus, monitu nostro Viro Amplissimo *Cbiliano Schrædero*, iter in superiorem Germaniam facienti, à Serenissimo Electore Brunsvicensi, (apud quem Consiliarium justitiæ Intimum agit) in mandatis datum est, ut inquireret in Historica monumenta quæ res nostras illustrarent. Itaque me rogante *Monasterium Vinearum* adiit, Codicemque illic extantem cum editione nostra contulit. Alium etiam in *Steingadensi* Baviaræ Monasterio reperit, unde supplementum de rebus postremis ultimi Guelfi, qui fundaverat, sumtum est. Hæc collatio potiores conjecturas nostras confirmavit. Temporum etiam notationes passim emendavit, quas mutare nostrum non fuerat. Nomina propria etiam parum cognita, non uno loco jam correctius exhibentur. Pag. 657. lin. antepenult. *quique utriusque*. penult. Coitholdo leg. *Bertholdo*. pag. 658. lin. 8. post. præmonitus, adde: lin. 2. Gouningen leg. *Gruningen*. 9. *rectius*. 24. *comitatus*. legendum est ex MSC. *comitantibus*. 38. *postulabat*. 46. *vir omnibus* -- *vir in omnibus*. 51. *Wilare*. pag. 659. lin. 37. *martyrio*. ibid. *Maximianus*. 41. XXVII. leg. XXIII. 44. *Basilico*. legendum *Basilisco*. 50. *cœpit* -- *exhinc cœpit*, 54. MCLXVII. leg. MCXLVII. ult. *Memmingen*.

XXVIII. Excerpta de Guelfis ex Viti Arnpeckii Chronica Bajorum, ex MSto.

Vitum Arnpeckium Sacerdotem Bavarum, patria Landishutanum, *Aventinus* refert *Historiam Bavaricam* Latine Germanicæque non indiligenter tractasse, & parentum memoria sub *Georgio* Duce claruisse: monumenta ejus in Bibliotheca Episcoporum Frisingensium extitisse. *Georgius* fuerit cognomento *Dives*, *Ingolstadiensis Academiæ* fundator, qui A. D. 1501. decedens, ditiones, Ingolstadtensem & Landishutanam, filix *Elisabetæ*, *Ruperto* Palatino nuptæ, testamento relinquere voluit. Unde bellum, agnatis prosperum, Palatinis adversum; *Alberto* Monacensi, cui *Sapientis* cognomen, ditiones sibi vindicante; cujus in aula *Aventinus* ipse juvenum Principum studiis præfuit. Chronicon Opus *Arnpeckii* Frisingensis Presbyteri (quem *Aventinus* aliquando *Areopagum* vocat) hodie in Bibliotheca Bavarica habetur dedicatum *Sixto*, de *Tanbergiorum familia*, Episcopo Frisingen-

genfi, ipsa prima die Januarii Anni Domini 1495, unde hæc decerpta edere placuit; in quibus Autor non tantum Wingartensem Monachum de Guelfis secutus est, sed & multa aliunde collecta adjecit, & Historiæ Guelforum quoddam velut compendium complevit. Interdum tamen lapsus est, cum à Wingartensi autore discessit, & *Aventinum* ipsum in errorem induxit; veluti cum in Tabula Genealogica Guelforum, *Erbiconi* filium tribuens *Henricum*, filiam addit *Hildegardam*, Ludovico Imperatori, (sive Regi) nuptam. Itaque *Aventinus* cum ex contemporaneis sciret, Ludovicum Germanicum Juniorem, senioris filium, *Luitgardem* in matrimonio habuisse, hanc Guelfici generis esse putavit, pro *Hildegarde* *Luitgardem* per errorem positam credens. Et *Crusium* quoque aliosque decepit. Sed iidem contemporanei, aliique temporibus illis proximi docent, *Luitgardem* fuisse filiam *Ludolfi Ducis Saxonum*, Brunonis Ottonisque Ducum sororem; quorum ille *Ebbekesdorfiana clade* periit in prælio cum Normannis, hic *Henricum* Germaniæ Regem, cognomento *Aucupem*, genuit. Chronici Arpekiani integri in lucem proferendi curam doctis Bavariæ Viris relinquimus. Ejusdem Autoris collectanea quædam in *Monast. rio Bavariæ Tegernseensi* extare, accepi.

Notandum est, Arnbeckio innotuisse (vid. p. 661.) *Azzonem* Marchionem, patrem *Guelfi Ducis*, *Estensem* fuisse; quod apud nullum ex scriptoribus hætenus editis lego, qui hoc sit prior. Ex eo *interpolator Anonymi de Guelfis* in codice Augustano, *Naclerus* & *Aventinus* rem hausisse videntur, unde tandem etiam Italis innotuit, hodie autem certis documentis extra dubitationis aleam positum est. pag. 661. lin. 12. quædam, leg. *quiddam*. p. 663. lin. 5. electioni interfuit leg. *electioni non interfuit*. p. 667. lin. 8. *Fridericum*, leg. *Henricum*. p. 668. in Arbore Guelforum *RICHILINI* leg. *RICHILINT*. p. 671. lin. 1. ut nomen ducis perderet, leg. non perderet p. 671. Anni MCLXI. linea 5. diruerunt, leg. *diruerent*. p. 673. Anni MCLXXI. linea 3. *Vilarde* fruit, leg. *Vilar destruit*. lin. antepenult. tetras leg. *terras*. p. 674. lin. 26. in vacuum revocavit, leg. *in vacuum*, id est irritum reddidit.

XXIX. Brevis Narratio belli, quod Magnus junior Dux ejusque filii cum Luneburgensibus gesserunt, à cive (ut apparet) Brunsvicensi, Saxonico idiomate conscripta, ex MSto.

*P*oemati antiquo Saxonico de Ducibus Brunsvicensibus in Codice Bibliothecæ Augustæ Guelficæ subjecta erat hæc narratio. Seculo decimo quinto composita est, videturque autor id sibi propositum habuisse, ut ostenderet, Duces civium Brunsvicensium strenua opera nec spernendis auxiliis, victoriam apud *Alleram* obtinuisse, qua Luneburgica ditio recuperata est. Narratio tamen non parum subinde ab iis differt, quæ alibi leguntur, eoque utilior erit collatio ad obscuram eorum temporum historiam illustrandam. Exempli causa: Si Büntingio & aliis credimus, *Magnus* vulgo *Torquatus* jam *Sangerhusam* amiserat, antequam Luneburgenses rebellassent. At noster ait, tunc *Sangerhusæ* aulam habuisse *Magnum*, cum cives Luneburgici arcem urbi imminentem occuparunt ac diruerunt.

XXX. Excerpta ex Collectaneis Poëticis Theoderici Blockii, Brunsvigo-Hildesemensis Medici, circa finem seculi XV. florentis.

*S*uperest in his oris familia Blockiorum non incelebris, ex qua iste fuisse videtur. Incipiebant renasci in Germania literæ humaniores, quibus & Blockius iste, Medicus suo tempore clarus, delectabatur. Cum medicinam fecisset docuissetque partim in patria aliisque locis, partim *Halberstadii*, *Rostochii*, *Witeberge*, (quò, fundatâ novâ Academiâ, à *Friderico* Electore, cognomine *Sapiente*, evocatus fuerat;) in Italia etiam juvenis egisset; multam cum viris doctis notitiam contraxerat; quorum & quædam carmina (admissis nonnullis suis) in fasciculum collegit, qui in Bibliotheca Guelfebytana extat; unde excerpta hæc addere volui, ut status literarum ejus temporis, in his præsertim regionibus, melius noscatur, nec periret memoria viroꝝ aliquot, doctorum pro illo tempore, quorum nulla

aut

aut exigua alibi mentio est. Discimus hic, quis fuerit ille *Henricus Aquilopolensis*, cujus carmen de *Comitibus Schaumburgensibus & civitate Hamburgensi*, itemque de primordiis *Lubecanae civitatis* olim *Henricus Meibomius* avus edidit, & nepos Tomo I. collectionis Historicae inseruit. Nomen illi fuit *Henricus Fischer*, patria *Northemia civitas*, quam ipse Aquilopolin vocare voluit. Docuit *Erfordia*; deinde *Wittebergam* & ipse accitus est. Alii, qui memorantur ejus temporis poëtae, sunt *Henricus Boger Huxariensis*, Theologiae Doctor, juvenum Principum Mechleburgicorum Magister, *Tilemannus* Rector Brunsvicensis (forte idem cum *Telamonio*, cujus descriptionem Belli Brunsvicensis edidimus) *Jacobus Questenberg* Wernigerodensis, qui hic *Conradum Celten*, plagii epigrammate accusat, *Johannes de Werden*, Philosophiae Magister in studio Lipsiensi, *Vanionius* Bononiensis, nimio poëtices studio demens factus, *Ludolfus Witte* Brunsvicensis, *Otto Becmannus* Wartenbergius, *Bartholomaeus* Colonienfis, *Winzbergerus* Medicus, *Richardus Sbrulius* Forojulienfis, *Wittebergam* & ipse vocatus. Denique quae de *Johanne Semeca*, vulgo Teutonico, Praeposito Halberstadenfi habentur p. 683. spernenda non sunt. p. 679. in versibus Johannis de Werden, vers. 1. rationi, leg. *ratione*. vers. 4. quae plus, leg. *quis plus*. p. 680. in carmine ad Andreolam versu penultimo, leg. *Respicite*. p. 681. lin. 8. videt, leg. *viret*. ibid. paulo ante finem *Wimprelingum*, leg. *Winphelingum*. p. 682. in *Richardus Sbrulii* carmine vers. 21. Magnopolitani Doctores, leg. Ductores. p. 683. Epitaphio secundo in Johannem Teutonicum linea ultima, extitit, leg. *extulit*.

XXXI. Chronologia Abbatum Ilfenburgensium.

HAnc Petrus Engelbrecht, qui autoritate *Comitum Wernigerodensium ex Stolbergensi familia*, Abbatiam administravit, *Guilielmo Budæo*, Medico Halberstadenfium, Historiae patriae peritissimo, communicavit. Budæus quaedam annotavit, quibus & usus sumus. Tempore *Henrici S.* Monasterium Benedictinorum Ilfenburgensè fundatum est ab *Arnulfo*, Halberstadenfi Episcopo. Clarum fuit; sed maxime ab *Errando* Abbate illustratum, viro docto, qui ad Halberstadenfem Episcopatum pervenit, obiitque A. D. 1103.

XXXII. De origine & Abbatibus Monasterii Luccensis.

HOc Monasterium Ordinis *Cisterciensis* nunc quoque floret, Abbate non tantum, sed & congregatione conventualium superstite, à quibus observatur regula, quantum religioni repurgatae convenit. Abbas primus est Praelatus Ducatus Calenbergici, atque adeo inter Status seu Ordines primum locum tenet. Is nunc est *Gerardus Molanus*, olim Matheseos, dein Theologiae Professor Rintelenfis, nunc primarius Theologus Serenissimi Electoris Brunsvicensis; qui egregium etiam rariorum Numismatum veterum recentiorumque thesaurum collegit; ubi praeter alia pene perfecta est *Numismatum Brunsvicensium collectio*, Historiae illustrandae perutilis. Is nobis has de Monasterio suo notitias suppeditavit. Maxime hujus loci est *vetus narratio de origine Monasterii*, una cum privilegiis à Papa *Lucio III.* & *Wilhelmo* Rege Romanorum datis; quibus Abbatum recensionem per modum appendicis adjecimus, ab ipso inclyto Abbate suppeditatam: in qua imprimis notanda sunt, quae de *Bartoldo* Abbate loci, postea Rigenfium Episcopo & Livonorum Apostolo habentur, & de *Woldemaro*, Canuti Regis Daniae filio, Slesvicensi, deinde & Bremensi Praefule, tandem Monacho in Lucca. p. 692. lin. 14. post verb. septem mansos, ponatur: *in Bergkerken septem mansos*. Et inter subscriptiones post lineam: Ego Lucius, Catholicae Ecclesiae Episcopus, ponatur haec linea: *Ego Henricus Albanensis Episcopus*, & lin. penult. pro *Cerardus* leg. *Gerardus*. p. 698. in Abbate XLIV. lin. 2. 151. leg. 1551. p. 699. in Abbate LI. lin. 2. 1600. leg. 1629.

XXXIII. De Abbatibus S. Michaelis Luneburgenfibus Notitia ex veteri Tabula.

Huic tabulae subjectus est syllabus Abbatum plenior, suppeditatus à Celeberrimo *Pfeffingero*, variae doctrinae viro, & nunc Inspectore Gymnasii Illustris, quod Abbatiae successit. p. 701. in Abbate 45. lin. 3. titulum leg. *titulo*.

XXXIV. Fratris Henrici Bodonis Syntagma de Ecclesia Gandefiana, emendatum atque suppletum ex MSto.

Bodo Monachus Benedictinus *Monasterii Clusini* prope Gandeshemium, Syntagma hoc composuit; quod edidit *Henricus Meibomius* junior Tom. II. collectionis suae, sed imperfectum, nec nisi usque ad *Berta secunda* electionem. Id nos ex codice pleniori Bibliothecae Ducalis Guelfebytanæ supplevimus, & adjectis excerptis ex eisdem autoris Chronico Clusino, inferuimus Tomo 2. hujus nostrae collectionis, num. XXVII, pag. 330. seqq. ubi & recensionem dedimus operis totius, simulque de autore egimus. Sed cum postea editionem Meibomianam cum eodem codice contulisset, multa apparere discrimina, ut autor ipse suum opus recensuisse videretur. Itaque visum est, ea quoque dare denuo, quae jam dederat Meibomius, sed emendata & aucta. Haec si jungantur Tomo 2. editis, integrum opus in hac nostra collectione reperietur. p. 702. §. quia scriptum est, lin. 4. praecessoris leg. *praecursoris* (id est, Johannis Baptistae) ead. pag. in not. lit. a. Alda, leg. Aeda. p. 706. §. inclutus Princeps. lin. 5. ferebant, leg. *scribant*. §. Serenissimus Rex, lin. 2. mirographis, leg. *chirographis*. p. 707. §. expugnatis, lin. 3. fuscitabatur, leg. *sciscitabatur*. p. 711. §. inter nubila, lin. 2. extractam, leg. *extructam*. §. in nomine Sanctae, lin. 9. Cracht, leg. *Crucht*. p. 713. §. in nomine, lin. 7. Lahenu, leg. *Lacheria*. p. 716. §. ad futurae, lin. 6. dulcoratoris, leg. *dulcoratis*. p. 723. §. quarta Atelheidi, lin. 29. mentibus, leg. *mentitus*. p. 724. lin. 13. reliquis, leg. *reliquis*. p. 725. §. Innocentius lin. 3. qua, leg. *quae*. & lin. 36. Schufen, leg. *Sehusen*.

XXXV. Arnulfi Historiae Mediolanensis Libri IV.

Arnulfus iste, cujus opus nunc primum edimus, autor ob antiquitatem & res, quas scripsit, minime spernendus, ait lib. 1. cap. 7. se fuisse pronepotem fratris Arnulfi Archiepiscopi, qui tempore Ottonis Magni in Cathedra Mediolanensi sedit. Opus in *Ambrosiana Bibliotheca*, repertum est. Primam ejus notitiam dedit Illustrissimus ex Gallia vir, qui magnis militiae honoribus clarus, historiam tamen mirifice amat & intelligit. Postea apographum ejus nactus sum beneficio *Johannis de Sionis*, Icti Mediolanensis egregii, cujus majores ex nobili *S. toniorum* Scotiae familia in Italiam venere. Cur autem collectioni Scriptorum, Brunsvicensia illustrantium, inseram, causa est, quod hic autor confirmat, quae de antiquis Estensibus Principibus à *Sigonio* primum publicata sunt lib. 8. de Regno Italiae ad A. D. 1013. *Ardoino*, inquit, (Regem Italiae se ferenti) *praeter ceteros Italiae Principes, Hugonem Marchionem, de quo diximus, Atestinum... affuisse atque ipsum cum Azone & Opizone filiis ad Papiam praelio superatum invenio*. Arnulfus autem tempori vicinus lib. 1. c. 16. *Henricus* (Sanctus) *quid de reliquo gesserit, quomodo Trojam, nobilem Apuliae civitatem obsederit, qualiter Marchiones Italiae quatuor Ugonem, Azonem, Adelbertum & Obizonem captione una constrinxerit, recitare non expedit*. Expedisset utique, & magnam Historiae Estensi lucem attulisset. Et suspicor, tres illos Germanos fratres Longobardos, *Hug. Hezil & Eccelin*, quos ab eodem Henrico captos scribit *Ditmarus*, ab his diversos non fuisse, solo *Obizzone* omisso. Nam Adalbertus & Azo idem est vocabulum, ut Conradus & Cun-

Cunzo. Ita ætate major fratrum Azo, fuerit Hezil, & junior Adalbertus fuerit Azolinus seu Ecelinus. Vereor autem, ne ex ingenio sit *Sigonii*, quod *Hugonem* patrem facit, & quæ de prælio ad *Papiam* narrat. Multa alia memorabilia habet Arnulfus noster ad illustrandam Italiae historiam, quæ nunc memorare nihil attinet. Non tamen prætereundum est, quod ex eo discimus quædam de fati filiorum *Berengarii II.* & de tractato connubio inter *Ottonem III.* & *Principem Constantinopolitanam*, quod ob immaturam Imperatoris mortem exitum non habuit. Obiit is juvenis nondum maritus; & vana sunt, quæ de uxore ejus *Maria Aragonia*, & meditato ab ea adulterio vulgo feruntur. Emendationes subjicere placet lapsuum partim apographi, quod ad me pervenit, partim typographi, aut ejus, cui correctio typorum credita erat. p. 727. in catalogo statim initio, pro *Otto* Rex Burgundio leg. *Hugo*. p. 728. cap. 1. lin. 2. sic lege: *ac non idem omnium animus ad non eadem sæpe distrahitur*. lin. 13. superindatus, leg. *superindutus*. p. 731. cap. 14. lin. penult. *Fruçberia*, leg. *Fruçteria*. Cap. 16. lin. antepenult. præcipuè, leg. *præcipuis*. p. 733. cap. 7. lin. 3. abstractos, f. *obstructos*. penult. subtracti, leg. *substrati*. p. 735. cap. 1. lin. 7. Vide, leg. *Vido*. p. 736. lin. 2. multato, leg. *mutato*. cap. 6. lin. 4. leg. *sibi rependebant ad invicem*. p. 737. cap. 10. lin. 3. leg. *inhiantibus*. lin. 11. directas, leg. *dirutas*. domo, leg. *domos*. p. 738. cap. 12. lin. 4. *attenderent*. lin. 16. clamatis, leg. *clamaftis*. lin. 22. dicibiliter, leg. *decibiliter*. pag. 742. cap. 27. lin. penult. reprobat, leg. *reprobabat*. pentecostes, leg. *pascbatis*, ut ex sequentibus patet. p. 743. lin. 2. investitibus, leg. *investituris*. cap. 31. lin. 2. cujusque, leg. *utriusque*. lin. ult. nedum nos, leg. *nedum vos*. cap. 32. lin. 2. domo, leg. *dono*. lin. 4. voluit, leg. *valuit*. p. 744. c. 34. lin. 4. illo modo, leg. *ullo modo*. lin. 14. leg. *bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus*. Arnulfi Liber VI. leg. *Liber IV.* p. 745. cap. 7. lin. penult. Respondeat, leg. *Respondeant*.

XXXVI. Excerpta ex Necrologio Monasterii Werdinensis.

Necrologiorum usum jam sæpe prædicavimus. Hoc, ut alia, numeris 23. & 24. exhibita, insigni viro Dno Præposito S. Ludgeri Helmeftadiensi debemus, de quo illic. Habentur hic aliquot illustrium virorum dies emortuales, ut vocant; ut *Bardonis* Archiepiscopi Moguntini, *Heriberti* Archiepiscopi Colonienfis, *Ludgeri* primi Episcopi Monasteriensis & Werdinensis Abbatia fundatoris, qui ambo Sancti habentur; item successorum Ludgeri & cognatorum, *Gerfridi* & *Alfridi* Episcoporum Monasteriensium; & alterius cognati *Thiadgrimi* Halberstadenfis, ut alios taceam. Distinguuntur etiam duo *Hildegriini* Halberstadenfes Episcopi, prior frater S. Ludgeri, posterior fororis filius: & cum priori apud Halberstadenfes Historicos assignetur dies obitus 19. Junii, id est, 13. Kalend. Julii, ut nostrum Necrologium habet, sequitur, alterum Hildegrium Episcopum, cui 12. Kalend. Januar. hic ascribitur, juniorem esse; atque ideo hinc hujus quoque diem emortualem discimus, autoribus non memoratum. *Ida* vidua est Ducissa, quæ inter Sanctas referri solet, vidua Ecberti Ducis. In hoc Necrologio post festum omnium Sanctorum, non ponitur, ut alias, *festum omnium animarum*; sed ejus loco pridie Id. Octob. habetur *memoria omnium Christianorum*. Unde intelligitur, festi hujus locum alium quam nunc fuisse, cum hoc Necrologium scriberetur. Ad Prid. Non. Sept. pro Remachi, leg. *Remacii*.

XXXVII. Excerptum ex Chronico opere Andreae Danduli, Ducis Venetiarum.

Memoratur in eo matrimonium *Petri Candiani* Ducis Venetiarum cum *Waldrada* sorore *Hugonis* Marchionis Tusciae, & fata Ducis; quae res ob non unam rationem in Historia Estensi locum invenit. Sumimus autem ex Codice, qui fuit Insignis viri *Marquardi Gudii*, & cum aliis ejus Manuscriptis Codicibus in Bibliothecam Ducalem Guelfebytanam nuper est illatus. Scriptus est lingua Italica antiqua, incertum an ab ipso autore, cujus alias opus Latinè, ipsius ut arbitror, stylo, in nonnullis Bibliothecis extat, & passim à Sigonio & Baronio usurpatum est. Ob Italicae Linguae formam, multum ab hodierna differentem, quaedam emendanda, quaedam explicanda sunt. Lin. 1. pro &, lego *ei*, vel *el*. lin. 2. pro dei lego *del*. lin. 3. Nazentani leg. *Narentani*. ibid. cosso, id est, *corso*. lin. 4. pieto leg. *pietro*. lin. 5. havena leg. *haveva*. lin. 15. abiando dogerdo, id est, *havendo dogado*, quod significat, cum Ducatum gessisset &c. lin. 17. da tecto lo povolo, forte *da tutto*. lin. 21. Duederto, puto esse *Tudertum*, urbem Umbriae vel Ducatus Spoletini. lin. 28. dezan leg. de Zana, id est, de Giovanni, ut lin. 19. Zana, id est, Giovanna.

XXXVIII. Lacuna Chronici Magdeburgensis editi, ex MS. suppleta.

Henicus Meibomius junior, Medicus & Historicus insignis, in opere, quo scriptores complures ad Historiam Germanicam pertinentes, ab avo editos recensuit, & ex suis armariis non paucos nec spernendos adjecit; dedit inter alia Chronicon Magdeburgicum Tomo secundo. Sed in eo pag. 345. lacunam reliquit, quae nunc repleta est, suppeditante Supplementum Viro Celeberrimo *Johanne Georgio Eccardo*, Professore Historiarum Helmestadiensi, qui nos in recensendis his scriptoribus non mediocriter adjuvit. Agitur in hoc supplemento de conflictu inter *Albertum III.* Episcopum Halberstadensem (cui affuere *Theodoricus* Archiepiscopus Magdeburgensis) & *Gerardum* Episcopum Hildesensem, cui multi, ex Westfalia imprimis, auxilia adduxerant. Et cum *Albertus III.* insignis Logicus, *Gerardus* autem magnus Orator haberetur, dictum est, Logicam à Rhetorica victam fuisse. Ajunt annales quidam Halberstadenfes Latini, à Pontificio homine conscripti, nondum editi, *Albertum III.* agricolae filium fuisse, ex villa *Kirchmerstorffensi*.

XXXIX. Legum Wisbyensium ab Henrico Leone confirmatarum praefatio.

Gothlandia insula, in mari Balthico inter Sueciam & Borussia sita, jam olim celebrata est, meminitque ejus *Paulus Diaconus*, ubi fabulosum Longobardorum iter describit; & *Hodæporicon* septentrionale, quod *Elfredus* Rex Anglo-Saxonum sapientissimus ex ore quorundam navigatorum literis consignavit. Gothones in Scandinavia, Guttones sive Jutones, Vitones vel Witlandos (sic enim variant appellationes) ex adverso in Borussia reperimus; unde credibile est, à transeuntibus denominatam. Ibi Wisby portus in urbem insignem paulò seriùs, ut apparet, crevit; quoniam *Adamo Bremensi* & aliis antiquis non memoratur. Tempore autem *Lotharii Saxonis* jam ad famam pervenisse hanc urbem, & Saxonibus Slavisque ex Germanico Imperio populis, frequentatam fuisse oportet, quia, ut ex hac praefatione discimus, à *Lothario* (nescio Imperatore an adhuc Duce Saxonum) leges petiit, quas ejus ex filia nepos *Henricus Leo* auctoritate Ducis Saxoniae confirmavit. Quanquam enim non ideo affirmaverim, hanc urbem vel insulam tunc sub Imperatoribus vel

Sa-

Saxonia Ducibus fuisse: quia tamen à populis Imperio subjectis frequentabatur, leges illis attemperari passa est. Lambecius libro secundo rerum Hamburgensium (p.247.) subjecit Attestatum (ut vocant, religiosorum ordinis Dominicani & Franciscani urbis Wisbientis, cui inferitur Transumptum Privilegii, à Johanne & Gerardo Comitibus Holfatiæ, Stormariæ & Schouwenburg incolis oppidi Wisby & totius Godlandiæ concessi A. D. 1255. tertio Idus Junii, ut (inquiunt) *omni jure, quo dilecti patris nostri suorumque prædecessorum tempore feliciter usi sunt, sicut illustris Henrici Ducis Brunswich felicis memoriæ privilegia jam dictis civibus super eadem libertate collata continent, perpetuo liberè perfruantur.* Et subjecitur Transumptum privilegii ipsius Henrici Ducis, nempe Leonis, quod mox integrum dabimus; & Prior ac Gardianus conventus Fratrum Prædicatorum & Minorum in Wisby, sese tabulas originales horum Privilegiorum vidisse testantur A. D. 1368. 25. Maji sub conventuum sigillis. Svionibus jam Alfredi Anglo-Saxonum Regis tempore, id est, seculo nono declinante, insula paruit; & postea legum earundem confirmationem à *Magno* Sueciæ Rege petiit. Has Wisbyensium leges, quarum præfationem hic posuimus, cum aliis Gothlandiæ Insulæ Legibus edidit V. Cl. *Jobannes Hadorfius*, qui multa alia in Historia & Jurisprudencia vetere Sueonum & Gothorum præstitit & sperari jussit, ut ex *Suecia literata* apparet. Idem in præfatione observavit, leges Wisbyenses originaliter lingua Germanica (dialecto scilicet Saxonum) fuisse scriptas. Porro ut in Balthico mari *Wisbyenses*, ita in Oceano Europæo *Oleronenses Leges* in autoritate fuere, pene instar veterum Rhodiarum; &, ut *Henricus Leo* Wisbyensibus, ita *Otto* ejus filius nondum Imperator, sed adhuc Dux Aquitaniæ & Comes Pictaviensis, Oleronis Insulæ, ex adverso Pictavorum sitæ, habitatoribus privilegium dedit, quod hic patris ejus Henrici Leonis privilegio, Gutenlibus concessio subiciemus.

Henrici Leonis privilegium, incolis insulæ Gotlandiæ datum.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis Henricus divina favente clementia Bavarorum atque Saxonum Dux. Noverit cunctorum, tam præsentium quam futurorum Christi fidelium sagacitas, qualiter nos ob amorem pacis & reverentiam Christianæ religionis, maximè autem contemplatione retributionis æternæ, dissensionem inter Theutonicos nec non Gutenfes, instigante spiritu nequitie diu male habitam, unitati & concordie antiquæ reformaverimus. Qualiter etiam multimoda mala, videlicet odia, inimicitias, homicidia, ex utriusque gentis dissensione orta, Spiritus S. gratia cooperante, perpetua pacis stabilitate condonaverimus: & postmodum Gutenfes in nostræ reconciliationis gratiam benignè receperimus. Juris igitur & pacis ejusdem decreta, Gutenlibus quondam à Serenissimo Romanorum Imperatore, Domino Lothario piæ memoriæ avo nostro, concessa, Nos in omni devotione factis ejus inclinantes, simili pietate Gutenlibus contradimus, uniuscujusque juris traditionem per singula copula (f. capitula) distinguentes. Per universæ potestatis nostræ ditionem Gutenfes pacem firmam habeant, ita, ut quicquid dispendii & rerum suarum, seu injuriæ infra terminos nostri regiminis pertulerint, plenam ex judiciaria potestate justitiam & correctionem consequantur: hanc eis gratiam adjicientes, ut in omnibus civitatibus nostris à teloneo liberi permaneant. Item, si quis Gutorum in quibuscunque civitatibus nostris, ubi pacem sub jurejurando firmavimus, peremptus fuerit, capitis sententiâ reus ille puniatur. Si quis armis vulneratus vel debilitatus fuerit, manu reum truncari decrevimus. Insuper si quispiam fuste vel pugno impiè læsus fuerit, juri civitatis, in qua id contigisse dinoscitur, reus item subiaceat. Similiter autem quicumque Gutenfium in itinere eundo vel redeundo, in die non legitimè occisus fuerit, peremptor cum hæredibus & cognatis occisi XL. marcis monetæ illius provinciæ, in qua nefas perpe-

H

tra-

eratum est, componat. Si quis vero eorum in quacunque Civitate nostra mortuus fuerit, bona sua hæres vel cognatus ejus, si fortè præsens est, recipiat & in multa pace fruatur. Sin autem bona illa in eadem possessione, qua ille obierit, annum & diem in districtu reserventur. Si vero nullus infra tempus denominatum bona ista requisierit, iudex civitatis ea recipiat. Novissime autem eandem gratiam & justitiam, quam nostris mercatoribus decrevimus, eandem omnibus Gutenfibus in perpetuum statuimus fideliter conservandam, hoc videlicet pacto, ut grata vicissitudine idem nostris & ipsi exhibeant. Nos quoque & terram nostram de cætero arctius diligant, & portum nostrum in *Lubeke* diligentius frequentent. Hujus autem rei testes sunt hi: Episcopus Geroldus, Evermodus Episcopus, Berno Magnopolitanus Episcopus, Marchio de Volburg, Adolphus Comes, Sifridus Comes, Wolradus Comes, Henricus Comes de Ratzburg, Luthardus de Meinersien, Adolphus de Woltingeroth, Guncelinus, Anno Camerarius, Ludolphus Dapifer, Reinoldus Comes de Lubeke. Acta sunt hæc anno Domini M. centesimo sexagesimo tertio, regnante gloriosissimo Domino Frederico Romanorum Imp. Augusto, anno regni sui decimo, Imperii septimo. Datum in Ertineborch XV. Kal. Novembris.

Litteræ Othonis Ducis Aquitaniæ & Comitis Pictaviæ, super privilegiis hominibus de Olerone concessis.

OTho Dux Aquitaniæ, Comes Pictaviæ omnibus, tam futuris quam præsentibus, ad quos literæ istæ pervenerint, salutem. Sciatis pro certo, me dedisse in perpetuum, & præsentem carta privilegialiter concessisse omnibus hominibus de Olerone, tam divitibus quam pauperibus, & hæredibus eorum, quod ego & Successores mei ipsis & eorum hæredibus, in puellis vel viduis totius insulæ Oleronis nuptui tradendis, in Ballio Pupillorum & viduarum, & possessionem ad ipsos pertinentium faciundo, sale & vino proborum hominum capiendo, in possessionibus sine liberorum procreatione decedentium occupandis; etiam aliis violentis ejusmodi impedimentis, quæ apud Oleronem à Principibus olim solebant fieri; nullam vim vel molestiam deinceps inferemus nec inferri ab aliquo permittemus: salvis tamen & retentis justis consuetudinibus & servitiis nostris, quæ apud Oleronem prædecessoribus nostris, & mihi ratione Domini consueverunt. Volo autem & statuo, ut hoc privilegium, cum assensu & voluntate Domini Regis avunculi mei factum, universis hominibus de Olerone & eorum hæredibus, sicut superius est adnotatum, illæsùm & inconcussum perpetualiter observetur; nec ulli hominum liceat illud infringere vel ei ausu temerario derogare. Quod utique privilegium, ut perpetuum robur & auctoritatem obtineat, ego sigilli mei impressione feci has litteras insigniri, Testibus

Domino Gaufrido Comite Perticen.

Girardo de Furnuall.

Johanne de Stagno.

Gaufrido de Cell. tunc Senescallo Pictaviæ & Vasconis.

Petro Libertini Lanuo.

Ogerio Soroneco Præposito Mosterolii, & multis aliis.

Anno Incarnati Verbi Millesimo Centesimo Nonagesimo Octavo, XIX die Decembris, apud Benaon.

XL. Excerpta ex Chronico MS. Ecclesiæ Goslariensis, dialecto Saxonica contexto.

Nonnulla jam in hoc opere de rebus Goslariensibus exhibuimus; nempe Tom. 2. n. 40. narrationem de Basilica ejusque Præpositis; & eodem Tomo n. 44. Chronicon

con Ecclesiæ Goslariensis SS Simonis & Judæ cum recensione reliquiarum; & Tomo III. num. 15. Chronicon Principum, qui Goslariæ egerunt, aut benefecerunt, Dialecto Saxonica. Factum est autem casu, dum res à diversis curatur, ut ejusdem Chronici, quod integrum num. 15. dedimus, hic (num. 40.) excerpta repeterentur. Cui errori benevolus lector veniam dabit.

XL I. Leges Antiquæ civitatis Luneburgensis de Hæreditatibus.

DEDIMUS jam hoc Tomo tertio antiquas leges Brunsvicenses n. 17. & 18. Cellenses n. 19. & Goslarienses n. 20. & 21. Sequitur specimen Luneburgensium de Hæreditatibus. Et si enim plures aliæ de aliis juris partibus illic habeantur, tamen, vergente ad finem opere, hoc specimine contenti fuimus, quod suppeditavit V. Cl. Ioh. Frid. Pfeffingerus, nunc Gymnasii Illustris Luneburgensis inspector, qui reperit ascriptas antiquissimæ editioni Speculi Saxonici, Latini & Germanici, editi Lipsiæ 1488. die Sabbati, penultima Augusti.

XL II. Excerpta Necrologii Fuldenensis antiquissimi.

COMPLURA jam Necrologia in hoc opere dedimus; unum præclarum admodum Ecclesiæ Cathedralis Hildesienfis T. I. n. 47. alterum Monasterii S. Michaëlis Hildesienfis T. II. n. 14. tertium in clyti Monasterii Werthinensis Tom. III. n. 36. Sed omnibus præstat Fuldense, cujus jam excerpta damus. In eo enim non tam dies emortuales (et si & hi sæpe adjiciantur) ut alias, sed anni mortium exhibentur. Continet nomina fratrum & benefactorum cœnobii à tempore foundationi vicino, seu ab anno Domini 780. ad Ann. D. 1065. Codicem cum aliis communicari jusit *Reverendissimus & Celsissimus Princeps Adalbertus Abbas*, qui nunc Fuldam cum regione subjecta sapienter moderatur. Ejusque judicio debemus, ut complura, quæ à majoribus inconsultè suppressa, ne Browero quidem loci Historico communicata erant, publicis usibus inservire possint. In Codice eodem in unum confuta sunt diversa exempla ejusdem Necrologii, sed non integra. Unde fit, ut nonnulli anni aliquoties occurrant cum iisdem personis, sed adjunctis aliquando diebus, interdum & dignitatibus.

Multa hinc discimus, ad Chronologiam magnis difficultatibus extricandam. Exempli causa mirè controversa est accurata determinatio temporum circa Conradum I. Germaniæ Regem. Nullos enim circa id tempus annales antiquos habemus, quibus fidi possit. Sed ex hoc Necrologio discimus, Ludovicum Regem, filium Arnulfi Augusti, obiisse A. D. 911. Ottonem Ducem Saxonix (qui hic, ut alibi in Diplomatis, Otto Comes dicitur) extinctum A. D. 912, & Hattonem Archiepiscopum Moguntinum A. D. 913. Conradum ipsum Regem excessisse rebus humanis A. D. 917. exeunte: unde non pauci in Historia nodi solvantur. Fidem hujus Necrologii multis in exemplis comprobavimus, eoque facilius ei credimus in iis, quæ aliunde non satis habentur. Et vero compositum est ex consignationibus annuis contemporaneorum. In diebus interdum error fortasse ex eo irrepit editioni, quod interdum non constat, utrum dies ad personam præcedentem, an ad sequentem sit referenda. Totum hoc Necrologium edi meruisset, vel ob immensam nominum antiquorum Germanicorum varietatem, quantam uspiam alibi videre non memini. Sed id hujus loci non fuisset. Et cum aliquando in uno exemplo ejusdem Necrologii simplicia nomina virorum vel fœminarum habeantur, in alio Comitum aut Comitissarum, vel aliam dignitatem additam habeant; hinc credibile est, multa nomina à nobis omissa, quod nullà notâ singulari designentur, etiam ad personas illustres pertinuisse. Sic in uno Necrologio ad A. D. 924. *Glismuod* simpliciter nominatur, in alio *Glismuod Comitissa*, mater scilicet Conradi

Regis. Nescio, quomodo tamen factum est, ut anni obitus Regum Galliae Lotharii & Hugonis male prorsus sint scripti.

Quaedam initio non bene lecta, nonnulla & omissa fuere, aut alias emendationem (subinde etiam in ipso Codice) merentur, quae hic annotare operae pretium erit. pag. 760. lin. II. genera. leg. *generaliter*. Eadem pag. ubi de *tertio Abbate Ratgero* pro Tyrones puto legendum *Turones*, pro Ademhartum *ad Einbardum*. Et in hoc peccatum est in ipso Codice. Sensus est, Ratgerum Abbatem juvenes ex Monasterio suo ad Alcuinum apud Turones docentem, & ad Einhardum, claros eo tempore viros, eruditionis causa misisse. pag. 761. lin. 15. Abbas Hroggi, leg. *Huoggi*. lin. 19. pro Engenii, legitur in Codice *Eugegii*, nescio an Eugenii. lin. 36. Hildibrandus Abbas XIII. leg. *Hiltibrabd* (id est, Hildibertus) omitt. XIII. pag. 762. lin. 3. Hludovich Imp. XIII. Kal. Jul. leg. XII. ibid. lin. 9. leg. Adalbraht. lin. 14. Luitbracht leg. *Liutbraht*. lin. 19. Hoinpracht, leg. *Huinprabt*. Ann. DCCXXX. leg. DCCXXX. Ann. DCCMXXXI. leg. DCCCLXXXI. Ann. 847. leg. Otger *Archiepiscopus*. 853. Hemmo Episcopus, adde, & Monachus. Erit *Haimo* Halberstadenfis. 868. post Bernger Comes, adde: Cometa. Ruodhart Com. Fridurh Com. DCCCLXXI Babo Abbas. leg. DCCCLXXXI. Babo. 882. Hluduwicus leg. *Hludouuic* Rex. DCCCXXXV Luitgar Regina, leg. DCCCLXXXV. *Luitgart* 886. leg. *Egino Comes*, Heinrih Comes. 889. leg. *Liutbraht*. Inferatur ibidem: 894. *Egolf Episcopus*, est Halberstadenfis, qui nonnullis Eriulpus. 908. post Rudolf Episc. inferatur *Egino Comes*. 915. leg. *Huoggi*. Abbas. 916. lege: Helmfrid. *Abbas* VIII. Id. Decembr. 923. leg. Haicho Abbas IV. Kal. Jun. Hessi Comes VII. Kal. Oct. 924. Heriman (leg.) *Archiepiscopus*, nempe Colonienfis. 928. II. Kal. Octob. leg. VI. Id. Oct. 936. Henrih Rex Kal. Jul. substitue VI. Nonas Julii cum Ditmaro. Is enim dies praecesserat in Necrologio, qui sumendus erat, & ad sequentem non ad praecedentem personam pertinebat, DCCCCVIII. leg. DCCCCXXXVIII. Similiter DCCCCVIII. leg. DCCCCXXXVIII. 941. leg. Burchart *Episcopus*. 956. Hadamar Abbas, add. *vigesimo nono regiminis sui anno*. Deinde inferatur 962. *Asic Comes*. 977. Thietirih *Archiepiscopus*, add. *Non. Jun.* 982. verbis: occisus est a Saracenis, praefigatur II. Id. Jul. 985. leg. *Huoto Comes* 2. *Non. Jun.* 992. Misicho Marchio [Comes & secularis] In Codice legitur *Comes & Scl.* idque interpretor non secularis, quod per se patet, sed *Sclavus*, nempe natione. DCCCCXCIX. leg. DCCCCXCIX. Ita bis corrigendum ibidem. 1003. Wilhelmus Comes XIX. Kal. Jan. leg. IX. Kal. Jan. 1004. Ruobbertus Episc. ponitur secunda vice, ubi deleri debet. 1007. Ribburg *Abbatissa* leg. *Ribburg*. id est, Richburgis, fida in obsequio Mathildis Reginae, quae ei deinde Monasterium puellarum Northusanum a se fundatum commisit. 1010. Arnsfrid Ep. leg. *Ansfrid*, qui fuit Episcopus Trajectensis. 1037. Diethelmus, Cuono &c. praefigatur VIII. Kal. Jan. 1038. del. Non. April. 1047. leg. *Robingus*. 1052. Subjiciatur in fine *Aaron Presbyter & Abbas*. 1053. add. in fine *Bercla ancilla Christi Abbatissa*. 1055. post Uodalric. Ep. ponitur *Cusnrad infans*, *filius Imperatoris Henrici*. 1062. Reginhard. Com. in Codice est *Reginh. Comes*, ubi puto intelligendum Reginherius. 1063. in fine anni addatur *Engilbard Episcopus*.

